

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine:

FRANCE JERAS
KILOVATI ZA POTROŠNIKE
Integracija jugoslovenskega elektro gospodarstva

MILAN MAVER
PISMO MOJEMU POSLANCU

MARJAN KUNEJ
DVAJSET LET KASNEJE
Zagrebski kalejdoskop

BOZIDAR PAHOR
WILLIAM ROGERS
Portret tedna

BOGDAN POGACNIK
SEDMERICA NA ELIZEJSKI TEHTNICI
Kdo bo de Gaullov naslednik?

MIRAN SUSTAR
ANATOMIJA KITAJSKJE NOTE
Med Pekinom in Moskvo na večer pred posvetovanjem partij

TOŠE FOTOKAR
POLJICA
O kmečki republiki pod Mosorom

ALEKSANDER BASSIN
AVGUST LAVRENCIČ
Naši sodobni slikarji in kiparji

GRE ZA ČAST NASE
KULTURE
Zupančič da je prepisoval?

BREDA POGORELEC
SLOVENSKA MANJŠINA
V ZAMEJSTVU
Pogovori o vsakdanjem slovenskem knjižnem jeziku

JANEZ ZADNIKAR
NERAZPRODAJE PREDSTAV
S sprehoda po Beli krajini v zadnjih dneh ornamentalne kulturne revije

JOZE PETEK
VINO Z "OSEBNO" IZKAZNICO
Ljudje naj vedo, kaj pijejo

DRAGO VRESNIK
DEČEK IN ŽIVALI
Vsakdanji zapis s Pohorja

GERALD LEACH
ALI JE ČASOVNI POTEK DOGODKOV MOČI OBRNITI?
Fiziki pred težavno uganko

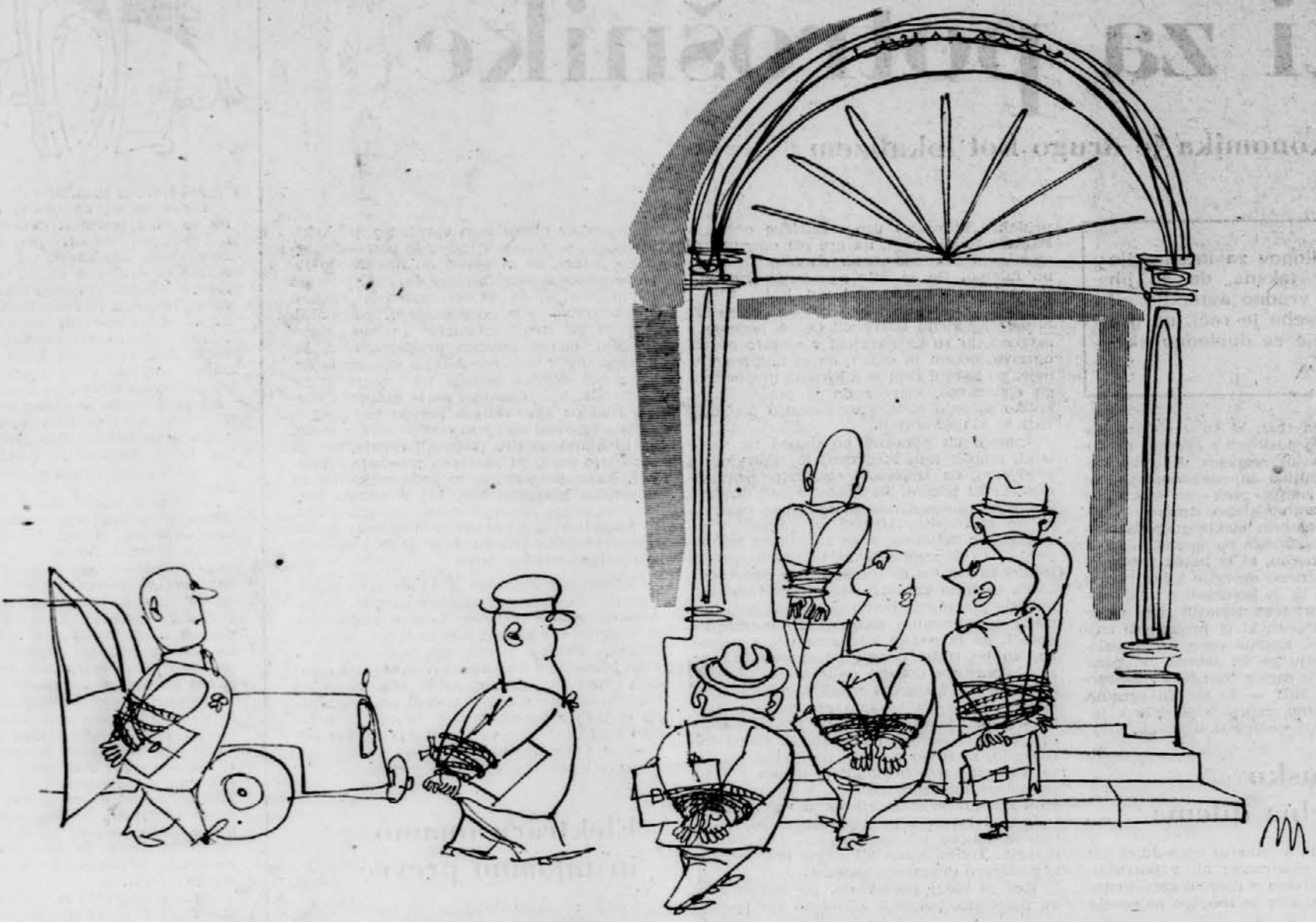
ARTUR LONDON
PRIZNANJE
V kolekciji praškega procesa

ANTON RUPNIK
"POKLICALI SMO DELOVNE MOČI, PRIHAJAJO PA LJUDJE"
Dopis iz Švice

BORIS KUCHAR
OGLASIL SE JE BOBEN - RODIL SE JE OTROK
Etnologovo popotovanje

ANDREJ NOVAK
V MESTU MRTVIH S potovanja po ZAR

Milan Maver: SEJA REPUBLIŠKE VLADE

Ob revolucionarnem razvoju železarske tehnologije

Predrago železo in jeklo

Le modernizacija in preusmeritev lahko zagotovita znižanje stroškov

Slovensko železarstvo preživlja hude čase. Z njegovimi problemi se ukvarjajo v najvišjih forumih. Včasih so slovenski kovinarji vzgajali mlade kadre za druge železarne, odkoder so se prihajali učiti železarstva. Zdaj pa se sprašujejo, kaj se je spremenilo, da zdaj sami nimajo perspektive, če bi se naprej poslovali z izgubo.

Po zastojah proizvodnje v letu 1967 zaradi pretiranega uvoza valjanih izdelkov so lani železarne spet zvišale proizvodnjo in jo nadalje zvišujejo. Hkrati se dviga produktivnost, kljub temu pa finančni položaj ni boljši. Lani so vse tri železarne zaključile račune z izgubo, čeprav so ob nespremenjenem številu delavcev povečale proizvodnjo za 19 odst. in produktivnost dela za 16 odst. Zlasti v jeseniški železarni se finančni položaj ni zboljšal.

Integracija treh slovenskih železarn bo verjetno kmalu uresničena. Kar je predvsem za vsako nadaljnje reševanje njihove problematike. Izdelali so sanacijske programe in upravičeno zahtevajo olajšave. Trenutno so osrednji problem limitirane cene. To so od reforme ostale nespremenjene, medtem ko se stroški stalno povečujejo. Nanesli so za okrog 5 odstotkov, na Jesenicah pa še bolj ob podražitvi prevoza. To je tudi vzrok, da se finančni položaj jeseniške železarne ne more zboljšati zgolj z notranjimi ukrepi in ukrepi lokalnih organov.

Seveda pa limitirane cene niso edini vzrok sedanjih težav. Zaradi objektivnih razlogov je predraga predvsem proizvodnja železa in jekla: predraga je ruda, predrag je koks, hudo zastajajo tudi v tehnologiji pridobivanja surovega železa in surovega jekla. V jeseniškem primeru občutno povečujejo lastno ceno povzruše se visoki stroški prevoza rude iz Ljublje v zahodni Bosni in koksa iz Lukavca v vzhodni Bosni. Črni premog za koksanje uvažamo po morskimi poti do naših jadranskih luk, nato ga prevažamo po železnici do Lukavca, odtod pa vozimo koksa do Jesenic, medtem ko bi lahko z mnogo manjšimi prevoznimi stroški uvažali kvalitetnejšo rudo in cenejši koksa iz najbližje naše luke ali koksarne v tujini. Če smo z gospodarsko reformo postavili načelo, da se je treba pri surovinah ravnati po svetovnih cenah, potem naj to velja tudi za železovo rudo in koksa. Tak uvoz pa bo tudi sicer potreben zaradi znatnega povečanja železarskih kapacitet v prihodnjem obdobju.

Do preobrata je prišlo tudi na področju prerabe z železovo rudo. V Evropi so zaprli številne rudnike železove rude z nizko vsebnostjo železa (25 do 35 odstotkov), ker je rentabilneje uporabljati visoko odstotno rudo iz čezmorskih rudnikov (s 60 do 65 odstotkov železa), ali s odstotek obogaten koncentrat rude, ki jo da ni treba vleči toliko balast skozi plavž, ki brez haska troši dragi koksa ali dodatno gorivo. Z visoko odstotno rudo ali aglomeratom v vsipu pa se vrh tega povečuje proizvodna zmogljivost plavža.

Glede najprimernejše lokacije železarn velja zdaj načelo, naj bo ob morju ali čim bližje morju, do koder pripeljejo orjaški ladje rudo in nafto z nizkimi stroški prevoza. To velja zlasti za železarne, namenjene množični proizvodnji surovega železa in jekla, medtem ko za lokacijo železarn za proizvode iz oplenjenega jekla taka lokacija ni nujno potrebna.

V svetovnem železarstvu ubirajo zdaj nova pota predvsem v proizvodnji surovega jekla, kar pomeni pravi preobrat. Ko so v prvih letih po vojni v avstrijskih železarnah v Linzu in Donawitzu izdelali svoj »LD« kisikov postopek za pridobivanje jekla v konvertorjih z vpihovanjem čistega kisika, so v drugih železarnah z nezapustnim gledali na to novost. V bistvu ta LD postopek nastanja na stari Bessemerjev proces z razliko, da na talno surovega železa vpihujejo čist kisik in ne zrak, ki zaradi dušika kvarno vpliva na kvaliteto jekla. Postopno pa so po svetu spoznali velike prednosti tega hitrega in cenega postopka, ki so ga začeli množično uvajati namesto starih SM peči. Računajo, da bo v nekaj letih delež kisikovega jekla dosegel polovico svetovne proizvodnje in da se bo še po letu 1970 hitro zmanjšalo število SM peči v obratovanju. Kisikove konvertorje postavljajo v velikem številu in v čedalje večjih enotah, postopek pa je zelo hiter, saj traja za eno saržo komaj 30 do 45 minut. Tudi v rekonstrukciji jugoslovenskih železarn dobiva ta postopek odločilno mesto.

Tehnična revolucija v svetovnem železarstvu

To za znižanje stroškov in povečanje kvalitete proizvodnje odločilno rekonstrukcijo in modernizacijo bo treba čimprej izvesti. Vgrizniti bo treba v kislno jabolko in zagotoviti sredstva za to, drugo fazo, četudi bodo težave. Naši kovinarji vidijo svojo eksistenco resno ogroženo in ne morejo razumeti, da bi pustili propasti slovensko železarstvo, ki je vendar temelj naše najbolj razvite industrijske panoge, kovinske predelovalne industrije. Sama integracija treh slovenskih železarn še ne rešuje položaja, ker bo dala sadove postopno in v glavnem čez leta, ko bo izvedena delitev dela v okviru združenega podjetja in morda bodočega dogovora med jugoslovenskimi železarnami. Je pa ta integracija temeljni pogoj za nadaljnjo modernizacijo zlasti jeseniške železarne, od katere bo imelo koristni vse slovensko gospodarstvo.

Odperto vprašanje: druga faza rekonstrukcije

Marsikdo se sprašuje, zakaj je jeseniška železarna prej skozi leta obratovala rentabilno in je bila vzor drugim železarnam, zdaj pa je zašla v stalno izgubo, iz katere so tudi pri povečani proizvodnji in produktivnosti ne more izveči. Če hočemo odgovoriti na to vprašanje, se moramo najprej zavedati, da je po zadnji vojni prišlo v železarski tehnologiji do prave revolucije zlasti na področju proizvodnje grodja in jekla z bistveno pocenitvijo stroškov.

Rekonstrukcija jugoslovenskih železarn

Med našimi železarnami proizvajajo zdaj jeklo po kisikovem postopku edino železarna v Skopju, ki ta postopek šele uvaja, vendar ga hoče še nadalje razviti v drugi fazi izgradnje. Povečana valjarna naj bi omogočila predelavo lastnih 600.000 ton jekla in 800.000 ton iz Smedereva. Za kredit v višini 14 milijonov angleških funtov je letos v februarju zvezna skupščina odobrila tej železarni devizno garancijo federacije.

V železarni Zenica so lani v novembru hkrati z integracijo črne metalurgije v BiH začeli gradnjo prve etape druge faze modernizacije in rekonstrukcije v vrednosti 1 milijarde novih din. Ta etapa obsega med drugim gradnjo nove jeklarne s kisikovimi konvertorji, ki bodo omogočili povečanje zmogljivosti na 2,2 milijona ton surovega jekla na leto. Hkrati bodo uvedli tudi so delno sistem kontinuiranega livanja. Novo železarno grade po sovjetskih projektih in s kreditom Sovjetske zveze.

Kisikov postopek predvidevajo tudi v Smederevu, kjer nastaja nova železarna na področju prejšnjih primitivnih obratov. V okviru te rekonstrukcije bo že konec leta začel obratovati nov plavžarski obrat z velikim plavžem za dnevno proizvodnjo 2000 ton surovega železa. Ta plavž bo sprva zalagal z grodjem tudi železarni v Zenici in Skopju. Nedavno pa so si zagotovili tudi financiranje druge faze rekonstrukcije z novo jeklarno po kisikovem postopku z zmogljivostjo 800.000 ton. Financiranje te gradnje v vrednosti 1280 milijonov novih din posreduje poslovno združenje »Progresinvesta iz Beograda ob sodelovanju jugoslovske investicijske banke in beogradske Privredne banke ter skupine zainteresiranih velikih podjetij predelovalne industrije. Modernizirali bodo tudi železarno Nikšić, ki je znana kot kronični bolnik jugoslovske črne metalurgije. Progresinvest je posredoval tudi aranžma za rekonstrukcijo in modernizacijo nikšičke železarne in z njo sklenil pogodbo, po kateri bo to poslovno združenje prevzelo vse posle v zvezi z rekonstrukcijo, stroški pa bodo znašali 650 milijonov novih din, pri čemer bodo člani poslovnega združenja sodelovali s 166 milijoni na temelju dolgoročnih pogodb za dobavo plemenitega jekla. Inozemskim obojaviteljem opreme pa bo železarna kredit odplačevala z dobavami plemenitega jekla. Z rekonstrukcijo se bo povečala proizvodna zmogljivost od sedanjih 130.000 na 360.000 ton.

Ostane torej le še modernizacija proizvodnje surovega železa in jekla na Jesenicah. Za položaj Jesenic so zelo ilustrativni podatki, ki jih je nedavno objavila v seriji člankov beogradske »Ekonomska politika«. Med drugim navaja, da je eden izmed poglavitnih virov neekonomičnosti v črni metalurgiji cena domače železove rude, za katero v strokovnih krogih ni sporno, da je predraga. Računajo, da je za okrog 20 odstotkov dražja kakor v bolj opremljenih železarnah v inozemstvu. O tem so bile že ostre diskusije med strokovnjaki, zlasti glede predloga za večjo porabo kvalitete uvožene rude. Drago rudo občuti zlasti železarna Jesenice, ker je zaradi prevoza še za 50 odst. dražja kakor na rudniku. Že to močno vpliva na ceno jeseniškega grodja, ki jo vrh tega obremenjuje drag koksa z visokimi stroški prevoza. Stroški koksa v proizvodnji surovega železa predstavljajo v našem železarstvu 42 do 50 odst. cene grodja. Najvišji je ta delež na Jesenicah, kjer stane koksa, franko železarna 45 odst. več kakor v povprečju na evropskem trgu. Zato se bolj kakor za druge železarne postavlja za jeseniško železarno potreba uvoza cenejšega inozemskega koksa. Tu pa je še problem gradnje sodobnega večjega plavža in, kakor že rečeno, potreba modernizacije in pocenitve proizvodnje surovega jekla po kisikovem postopku.

V sedanjih povsem spremenjenih odnosih v svetovnem železarstvu je manj kakor v prejšnjih odnosih utemeljeno iskati vzrok sedanjih težav v njeni lokaciji. Prej sli slej bomo morali opustiti sedanjo avarko miselnost pri preskrbi železarn z osnovnimi surovinami, jeseniški železarni pa omogočiti, da bo poboljšala zasip v plavžu z dodajanjem domači rudi visoko-kvalitetne uvožene rude in da se bo lahko oskrbovala z uvoženim koksom. V tem primeru pa je lokacija jeseniške železarne celo ugodnejša kakor na primer lokacija zeniške železarne. Zato je res skrajni čas, da zagotovimo modernizacijo in rekonstrukcijo jeseniške železarne v okviru predvidene druge faze.

Izziv

Neposredni povod za pričujoče razmišljanje o nas in Evropi lahko v tem trenutku izhaja seveda iz vsebine pogovorov med Pietrom Nemijem in našimi vodilnimi funkcionarji. Toda pravih razlogov, ki silijo k takemu razglabljanju, je in mora biti veliko več, pa tudi se goja veliko globlje.

Prva skupina razlogov, zaradi katerih je o nas in Evropi treba razglabljati — ne na akademsko odmaknjen način, temveč s pogledom, uprtem v današnji in jutrišnji dan ter o narče za naše početje — je povezana s sedanjim razvojnimi trenutkom v Jugoslaviji. Zadnje leto dni je pri nas potekalo najprej v znamenju gospodarskega zastaja, študentskega nehmra in sindikalnega sunka in uravnoličev. Potem v znamenju komprakske reakcije na českoslovaški sok. Naposled je potekalo tudi v kongresnem in volilnem nasledju. Po vsem tem nastopa, kot kaže, nova faza, ki postavlja nove zahteve.

Mimulo leto je vsebovalo veliko tokov preobrazbe: v notranjih političnih odnosih, v pogledih na realno stanje stvari v Evropi in svetu, v velikem kadrovskem premiku, ki je tekel skozi kongrese in volitve. Zanimajo sta se premaknili in izčistili tako obča politična kultura in družbe kakor stopnja zavesti o tem, katere naloge so zdaj bolj in katere manj pomembne.

Po drugi strani pa je bilo tačas čutili tudi marsikatero značilnost medvladja. V gospodarskem življenju so dolgoročne pretoke vplivov med ekonomijo in politiko mnogokdaj nadomeščale improvizirane, začasne rešitve. Za zunanjo politiko je bila nemara pogostejša značilna reakcija na dogodke kakor dolgoročna akcija, ki naj bi vplivala na njihov potek nam v prid.

A naj bo skupni učinek preobrazbe in medvladja kakršen že, temeljni dolgoročni interesi te družbe so ostali narvalic premiku po razvojni poti navzgor v bistvu isti. Med njimi se prebija vse bolj v ospredje tudi naslednji. Prehod iz razmeroma ozke gospodarske prekišre gospodarsko politične v kompleksno gospodarsko, politično in znanstveno reformo, ki bo vsebovala čedalje več elementov tudi znanstveno tehnične revolucije, bo moral potekati hitreje. To pa tudi zunanji politiki narekuje relativno novo, a vse bolj nujno nalogo, stabilizirati že vpostavljenе pretoke in odprati nove, obratni in krepi ti se s prehajanjem v korak z bolj razvitim svetom. Če bi to nalogo, ki raste iz elementarnih resnic gospodarskega razvoja, zanemarjali, bi se hote ali nehotе jeli zapirati v gospodarski in vsakršni drugičen geto.

Če vse to drži, si moramo na tihem priznati da imamo tudi nekaj sreče. Pri tem namreč da se je iskati jasnejših orientacijskih točk in učinkovitejših organizacijskih okvirov pri nas doma časovno ujele s precejšnjo mero premikov zunaj.

Ob českoslovaški konfrontaciji smo živo začutili, kako zelo so gospodarne zvezne s sosednimi državami odvisne od političnih barometrov — njihovih namreč. Na drugi evropski strani smo se zavedali v zid protekcionizma okrog Evropske gospodarske skupnosti, ki je stonel predvsem na prijateljsko lukirane francoskem vetu. Pri tem smo še sami z malce domoljubno modrostjo osredotočili vse svoj pogajalni pritisk na meso, izbrno med možnostmi za obsežnejše industrijske prodore pa večinoma prepuščali poznejšim, težko da ugodnejšim časom.

Toda tu se zdaj nekaj razklepa. V tem tihem drugo skupino razlogov, zaradi katerih je zdaj vredno razglabljati o Evropi in nas, iz Elizeja ni odšel v Colombay samo Charles de Gaulle. Kmetijska politika EGS, ki je bila nosilec francoskega vetu, je na prelomni točki. Industrijski zvezi republik je prostor sesternega kluba preozek. Britanija in skandinavske države so ne več pred vrati, temveč med njimi. Italija, Nemčija in deloma Francija segojo z velikimi gospodarskimi projekti k evropskemu vzhodu. Sovjetska zveza gre z nafto in plinom v evropski center in jemlje v zameno debele cevi in računalnike. Kakorkoli, zunanji obseg in notranja struktura EGS se bosta morala krepko spremeniti. Zdi se čaka in snuje, ker se preobrazba zares lahko začne šele po francoskih predsedniških in zakonodajnih parlamentarnih volitvah. Toda ideje že krožijo.

Težišče razprav okrog našega notranjega razvoja in snovanja gospodarskih pretokov s tujino se zdaj premika k republiškim razvojnim konceptom in k zveznemu planu. Leti bodo morali upoštevati in zajemati tudi najzadnejšo skupino naših partnerjev v srednji in zahodni Evropi. Toda tam se že porajajo osutki za široko integracijo. Bolj kot verjetno je, da z njimi ne oodo kakali na čas, ko bomo mi domislili koncepte in plan. Zato bi si naša zunanja politika že zdaj morala izsekati prostor v tamkajšnjem snovanju ter nastopiti s svojimi odločitvami predlogi, ki bi jih pogleda v obkro. To bi lahko vsaj delno zagotovilo, da se ne bi v prihodnje znašli pred obdobjem zaprtega kluba, s katerim bi se potem morali pogajati kot šibkejši z močnejšim. Morali bi si prizadevati, da že zdaj postanemo eden sestavnih delov takega snovanja.

Časa ni dosti. Od pravkar sestavljenih političnih in izvršnih teles morda ni mogoče zahtevati, da bi pri prvi imela sestavljeni obsežni evropski program. Mogoče pa je računati, da o njem razglablja in začrtajo vsaj osnovne orientacijske smeri. Hkrati bi bilo treba obnoviti vse evropske zveze, ki so že kdaj utripale, in odprti se nove. Zakaj jeseni se bodo pričele kovati prve podločite ne za neko usnanjov. Evropo, marveč tudi za nas, ki smo njen del.

Pietro Nenni bi lahko v takšni akciji posebej dober začetek.

DUSAN DOLINAR

FRANCE SEUNIG

Izjemen primer iz 15. stoletja

Poljica

O kmečki republiki pod Mosorom

Te dni se je v mestecu Omišu, na ustju reke Cetine, sešel številni krog znanstvenikov. Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti iz Zagreba prireja v domenu z društvom Poljičanov in z omiško občinsko skupščino štiriindvajsetih točkah oziroma témah, ki se v prvi vrsti nanašajo na izjemen pojav Poljiške kmečke republike in na njen statut s konca prve polovice 15. stoletja.

Pred pol leta je v Zagrebu izšel prvi zvezek obsežnega Poljiškega zbornika (348 strani) z več kot deset razpravami in drugimi znanstvenimi prispevki o Poljicah. Gradivo za sedanjí simpozij bo prihodnje leto tiskano v drugem zvezku zbornika. Razen tega je v Omišu priložnostna razstava dokumentarnega gradiva o razvoju Poljiške republike, orožja, narodnih noš in zastav poljiškega kraja.

O pokrajini

Poljica so v srednjem delu Dalmacije, jugovzhodno od Splita, med morjem od Stobreča do Omiša in med zanimivo ključasto potjo reke Cetine. Gre v glavnem za hribovit svet, saj so poljiške vasi in zaseki v švit svet, saj so poljiške vasi in zaseki v švit svet, saj so poljiške vasi in zaseki v švit svet...

Pokrajina je na dosti mestih, posebej na zahodni strani, terasasta. Njen obseg znaša nekako 250 km². Del se v tri mikrorajone: v Gornje ali zgorajša Poljica (po sestavi v glavnem kredsasti apnenec, dosti izrazitega Krasa, skoraj nič površinskih voda, višinska

razlika tal od 1300 do 300 m), ki so redko naseljena; v Srednja Poljica od Zrnovnice do Zadržarja v dolžini kakih 30 km) deloma apnenčast svet, vendar je največ terciarne podlage s tekočimi vodami, s skrivalci in laporji, z razvitim kmetijstvom in posebej sadjarstvom in z bogato naseljitvijo), in v Primorska Poljica (čisto sredozemska klima, sorazmerno dosti vode, bogata zemlja) v dolžini 15 km od Zrnovnice do ustja reke Cetine.

Kakšno bogastvo je bilo tukaj, posebej kar zadeva vinski pridelek, bomo zlahka ugotovili iz nekaj drobnih podatkov. Ko so v drugi polovici preteklega stoletja zaradi trnih bolezní (v Italiji plesnoba od 1858, v Franciji trtna uš) začele upadati zaloge vina, je Dalmacija našla bogata trzišča za svojo pridelke. Ta boom je trajal več desetletij, pa je takrat Dalmacija samo v Trstu iztržila nič manj kot 600-700.000 hl vina na leto. In samo iz Poljice so ga izvažali v Trst 20.000 do 25.000 hl na leto, pa so Poljičani v Trstu namen v Trstu vse do leta 1900 imeli 18 lastnih prodajalnih domačega vina.

Ljudje in selišča

Na območju Poljic so nekoč prebivali Iliri in ob morju maištevilejši Grki in Rimljani. Na začetku 7. stoletja so Avari in Slovani porušili Solin. Hrvati torej prebivajo tod že dobrih trinajst stoletij. Knez Miroslav je 839. leta sklenil mir z beneskim dožem. Petar Cerne (Crni) iz poljiškega Turgarja (vas je dobila ime po njegovi sestri Tugi) je v Sumpertu že 1069. leta sezidal cerkev. Znana cerkev v Prikui (ob morju) je omenjena že 1074. leta. Takrat je bilo središče Poljice ob morju, med selišči Oneum (Omiš) in Salona (Solin). Od 10. stoletja so se Poljičani pomikali v notranjost dežele, pod Mosor.

Pod konec srednjega veka, v 14. in 15. stoletju, se je struktura poljiškega prebivalstva deloma spremenila, vsaj kar zadeva podložne kmete in plemiške družine. Prvotno, govori izročilo, so živele tud tri slovanstvena plemena, Tišmiri, Limici in Kremeničani, baje nasledniki treh sinov bosenskega bana Miroslava, Tišmiria, Elema in Kresimira. Razen naslednikov bosenskih desplencev, ki so jih imenovali šidici (od: dedovati, dediči), je bilo tudi več fevdalcev hrvatsko-ogrškega poretka, katerim so rekli »ugričice«. Kdaj so prispeli sem in postali vplivni, si zgodovinarji niso edini. Eni trdijo, da že po l. 1241. ko je Bela IV. bežal pred Tatari v Dalmacijo, medtem ko drugi omenjajo čas Ludvika I. Anžuvinca, ki je zasečil Dalmacijo (sklenjeni mir v Zadru 1358. leta). V 15. stoletju so novi predstavniki bosenskega plemstva, ko so bežali pred Turki, prispeli v dalmatinsko primorje in tudi na področje Poljic.

Stanovske razlike so torej nastale v Poljicah že pred koncem srednjega veka. Velika večina prebivalstva se je uvrščala med preprosto ljudstvo in se ukvarjala s poljedelstvom in z živinorejo. Plemiške družine so bile v boljšem položaju, saj so svojo zemljo obdelovali za najemniki. Iz določil Poljiškega statuta je jasno razvidno, v koliko nižjem položaju je bil pred roko pravice naveden kmet v primerjavi s člani plemeniških družin in duhovniki, posebej kar zadeva višino kazni za enak prekršek.

Kar zadeva vasi na območju Poljic, jih je v našem stoletju 21. Vse razen Zakučca, ki se začena ob morju, in vasi Sitno Donje, ki se začena na višini 100 m, leže med 200 in 600 m nadmorske višine. Največje naselje so dijanecv tu ni bilo vse do leta 300 našega šteti. Starejše figurice in kipei, ki so jih v zadnjem času odkrili, prikazujejo prej Skandinavce, sredozemske tipe, Crnce in Japonce, kakor pa Indijance.

V Kartagini in središčih zgodnje mišne civilizacije najdemo sledove o kolonijah, ki so jih bili ustanovili v neki velikanski deželi s plavnimi rekami, po katerih je bilo mogoče potovati za Zahod. Dr. Gordon je tudi podal poročilo o prvem desifriranju nekega kama, ki so ga našli v Columbusu v državi Ohio leta 1966. In ki kaže, da je plemo Juči, zelo različno od drugih indijanskih plemen Amerike, prišlo z juga, čez Mehiki zaliv, in da izvira z vzhoda — iz Evrope. Na kamnu so vklesana znamenja, izgovorna z nekaterimi azteških kamnitih spomenikih in med zgodnjeminoisimi hieroglifi. Plemo Juči se živi v Oklahomi. To plemo slaví starodavni praznik, ki je podrobno opisan v 23. poglavju tretje Mojzeseve knjige v bibliji.

Dr. Gordon je prepričan, da so visoke civilizacije Srednje Amerike nastale kot nasledek tega, da so se pomešale kulture priseljencev z območja Sredozemlja, Ainusov (starojaponskega življa, ki ga še lahko najdemo na severu Japonske), skandinavskih Vikingov in Afriških Crncev.

Gordon tudi opozarja, da najstarejši azteški, jukatanski in perijski spisi omenjajo bele ljudi z bradami, ki so prišli z vzhoda. Toda večino spomenikov zgodnje zgodovine tega dela sveta so uničili španski konkvistadorji.

Prvi zapis Poljiškega statuta, ki ga hrani Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu (tako imenovani glavni in temeljni rokopis), je nastal 1440. leta, štiri leta preden so Benetinci svojo oblast razširili tudi na Poljica. Človek dobi vtis, kot da so Poljičani z zapisom svojega statuta hoteli neposredno pred priznanjem tuje, beneske oblasti zavarovati svoje posebne, že pred tem z medsebojnim sporazumom uveljavljene svobodine in pravice. Statut je kasneje večkrat in tudi temeljiteje dopolnjevan in obstaja vrsta njegovih prepisov, ki niso v celoti identični, tako da sta razlaga in študij tega izjemnega pravnega spomenika močno otežena.

Jagić je Poljiški statut v celoti pripravil za tisk hrvatski zgodovinar Marija Mešić pred 110 leti (1859) in ga izdal v 5. knjigi »Arhiva za povjestinu jugoslovensku« v Zagrebu, po njem pa Jireček v Fragi (l. 1880), v češčini. Mešićeva izdaja je v cirilici. Drugo izdajo je deset let kasneje (1890) oskrbel Vatroslav Jagić (4. zvezek »Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium«, Zagreb), upoštevajoč vse kasnejše dodatke, celo do 1668. leta. Kasneje so tiskani dodatki celo do 1725. leta.

Jagić je menil, da je statut iz 16. ali zač. 17. stoletja. Pri tem pa se je zmotil, kajti bizantolog in slavist Vladimir Mošin je (1955) dokazal, da je rokopis s konca 15. ali najkasneje iz prvih let 16. stoletja. Po Jagiću je statut tiskal, prvič v latinici, M. Tentor v »Glasniku Zemaljskog muzeja v Bosni i Hercegovini« v Sarajevu (1908). Sledi izdaja Stipana Kaštelana (Split 1912). Vred je izšel statut v nemškem prevodu Tome Matića na Dunaju (1912), medtem ko je ruski prevod tiskal B. D. Grekov v knjigi »Poljica« (Moskva 1951), ki predstavlja eno najobsežnejših znanstvenih študij o poljiški kmečki republiki. Najnovejša izdaja (s prevodom v sodobno srbohrvaščino) je objavljena v zgoraj omenjenem Poljiškem zborniku 1, pripravil pa jo je Zvonimir Junković z dodatkom dveh spemnih študij (Zagreb, 1967). Velja opozoriti, da je ruski prevod Grekova nedognan in pravzaprav niti ni prevod, ampak svobodna interpretacija določb statuta. Njegovo delo o Poljicah je izšlo tudi v nemškem prevodu (279 strani) v Berlinu (1961).

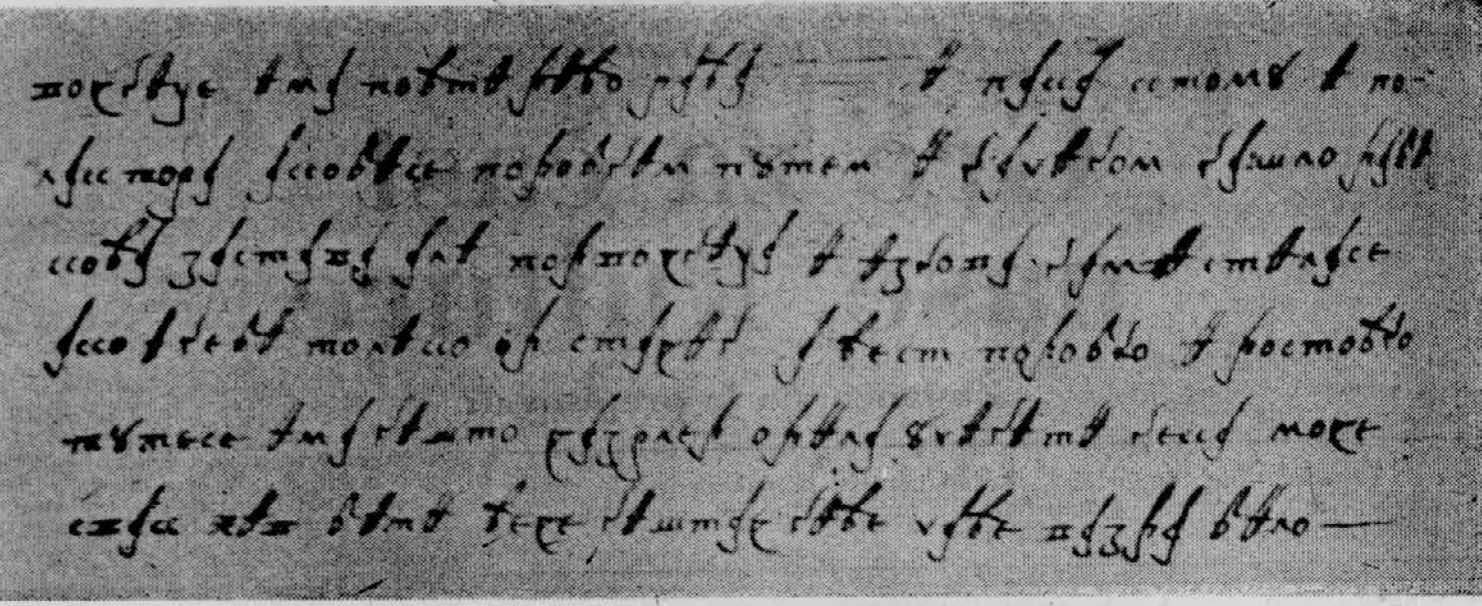
Poljiški statut ima nominalno 116 članov, ker je pa predčel podčlanov, je dejansko v njem 206 pravnih predpisov. V njem so zaobsežene odredbe, kot so v polčetrtem stoletju nastale na področju poljiške kmečke komunne. Vsebinsko je delo sila pisano. Govori o organizaciji komunne, o sodstvu in upravi, o različnih institucijah, ddnih pravicah, plemensčini, poroti, o ustroju poljiške vlade (vrhovni ali veliki knez, dva prokuratorja, včasih tudi štirje, vojvoda, sodnik, kot pomožna organa pa pristav in pisar) itd. Velikega kneza so volili na obletni skupščini za leto dni. Ker so bila Poljica razdeljena na 12 katunov, se je na celu vsaki vsaj našel katunar ali mali knez.

Najstarejši znani, torej temeljni rokopis Poljiškega statuta je pisan v izjemno lepi bosančnici, ki je do srede preteklega stoletja veljala v Poljicah za redno pisavo, prenekeri pa so jo pisali še kasneje. Jezik je zanimiv, srbohrvaščina zahodnega naraveja s čakavskimi elementi, ki močno prehajajo v stokavščino. Zanimive so dvojnjske oblike, samostalnice in glagolske. Bosančnica je posebej tip hrvaške cirilice, ki jo najdemo v spomenikih od 12. do 19. stoletja. V Bosni so jo pred stoletji pisali patareni, na zahod je segla do Zadra in Bihaća, na jugovzhod do Dubrovnika in Boke Kotorske. Dejansko vemo za tri tipe bosančnice: bosanski, dubrovški in poljiški. Pomembna je ugotovitev, da je nastala na podlagi grške pisave, ne pa cerkvene cirilice. Tudi katoliški duhovniki so jo pisali vse do sredine 19. stoletja, ko so prevzeli latinico. Ti duhovniki, imenovani glagoljasi, so od 1750. leta imeli svoje lastno semenišče v Prikui pri Omišu.

Poljiški statut

Predem preidem na pomembnost tega državno-pravnega in jezikovnega spomenika s konca srednjega veka, sem dolžan pojasniti ime Poljice in poimenovanje planine Mosor. Kose vrtačastega sveta so prebivalci začeli imenovati z deminutivom »poljica«, ki je potem prešlo na vso pokrajino. Kar zadeva pa Mosor, lahko omenim, da v ilirščini pomeni planino, medtem ko v stari albanski beseda Masaron prav tako pomeni hrib oziroma goro. Latinsko poimenovanje Mons aureus (Zlata gora) ni v nikakršni zvezi s tako dragoceno kovino, ampak ga je treba prav tako povezati fonetično s staroalbanskim imenom.

Ce upoštevamo, da sta se na slovanskem področju Balkana v zgodovini razvili le dve pomembni republiki, dubrovniška in poljiška, je treba je zapisati, da je bil med njima velik razloček. Obe sta iz več razlogov pomembni republiki, dubrovniška in poljiška, je treba je zapisati, da je bil med njima velik razloček. Obe sta iz več razlogov pomembni, čeprav se med seboj močno razločujeta. Prva dubrovniška, je bila mestna, aristokratska, druga, poljiška, pa njei čisto nasprotna, saj je obsegala prezanimivo, statutarno kmečko skupnost.

EDEN IZMEDI ČLENOV POLJIŠKEGA STATUTA Napisan je v bosančnici

Thomas More in Poljiški statut

Vaška skupnost, komunna, kot je podana v Poljiškem statutu, deloma pa še v nekaterih drugih južnoslovanskih podobnih spomenikih (v statutih Vinodola, Zadra, Trogira, Braća, Korčule, Mljeta itd.), je že zgodaj zbudila pozornost nekaterih tujih znanstvenikov. O tem so na Ruskem že v drugi polovici preteklega stoletja obširneje pisali, posebej o zadruzi na kmetih. Tako je F. Leonov izdal v Odesi (1868) delo »Drevnje horvato-dalmatinske zakonodateljstvo«. M. R. Aleksejev je v svoji Zgodovini angleške književnosti (Moskva-Leningrad 1960) posvetil 25 strani posameznim pravnim predpisom Poljiškega statuta in napisal posebno študijo (96 strani) o slovanskih virih »Utopije« Thomasa Mora, ki je prvič izšla 1516. leta. Tam dokazuje, da je 1515. leta prispel beneski ambasador Sebastiano Giustiniani, ki je bil pred tem generalni providur Dalmacije in je dobro poznal razmere v Poljicah, na dvor angleškega kralja Henrika VIII., kjer je ostal štiri leta. Thomas More se je potemtakem lahko iz prve roke seznanil s pravnimi predpisi oziroma upravno ureditvijo poljiške komunne.

O kmečki zadruzi pri nas so še obširneje pisali I. Smirnov (»Očerk kulturno istorii južnih Slavjans, 1900; »Zemlevedenie v Horvatii i Dalmaciji v X.—XI. veku, 1884; »Gorodske občinstvi Dalmaciji v X.—XI. veku, 1881), E. Sicard (»La Zadruza sud-slave dans l'évolution du groupe domestique«, Pariz 1943), M. O. Kosven (»semejstvena občinstva«).

1946, Bolgar K. Teibizov (Varna, 1946), posebej obširno pa še omenjeni Grekov v ruski izdaji Vinodolskega (1948) in Poljiškega statuta.

Zadnjih 250 let Poljic

Pod benesko oblastjo so Poljice zdržale skoraj sto let (1700—1797). Toda Poljičani niso Benčanom plačevali ne davkov in tudi pri vojakah oziroma v mornarici niso mogli služiti. S požunskim mirom je Avstrija izgubila komaj pridobljene pokrajine (1805). Francozi (Marmont) pa so 1807. leta uničili samostojnost Poljic, ko je leto dni prej izgubila samostojnost že dubrovniška republika, Poljičani so se uprli Francozom. Na pomoč so poklicali ruske vojne ladje, ki so bile zasidrane ob otoku Braću. Pa ni nič pomagalo. Po prvih uspehih Poljičanov je Marmont zbral v Splitu precej vojske in iz treh smeri naskočil Poljica, jih opustošil in močno požgal. Zadnji poljiški veliki knez Ivan Čović se je moral najprej umakniti v omiško trdnjavo, potem pa na rusko ladjeve. Z Rusi se je kasneje odpejal v Rusijo in 1816. leta umrl v Petrogradu. Takrat so Poljica tudi administrativno razdeljena na tri dele (pod Omiš, Split in Sinj). Šele 1910. leta se jim je posrečilo, da so se zopet za kratek čas združila.

Od 1815. leta je Poljica zasedla z Dalmacijo vred Avstrija, ki je potem tud vladala celo stoletje (do 1918). Po zgledu Francozov, ki so v Dalmaciji zgradili skoraj 300 cest v kratkem času nekaj let, je tudi Avstrija

nadaljevala pametno gradbeno politiko. Speljana je cesta od Splita do Omiša (1856), pozneje pa še cesta od Strožanca do Tugarov in Blata (1886). Uvedli so pošto, zidali sole, medtem ko so parne ladje začele tod redno voziti 1880. leta. Devet (od 1904 do 1913) let so gradili elektrarno na Cétini, ob slapu Gubavici. Občinska hranilnica v Prikui je ustanovljena že 1844. leta, tovarna karbida v Dugem Ratu pa 1911. leta.

Posebna zanimivost reke Cetine so bile do pred kratkim tako imenovane »Radmanove mlinice« (Radmanovi mlini), ki so zgrajene na rečnih brzicah kakih 6 km od Omiša. V časih Kačica-Miošića je bila tud vojna luka, ki so jo kot ob vhodu v Boko Kotorsko zapirali z verigami. Danes je pod Mosorom speljan 10 km dolg tunel, skozi katerega teče voda za HC Zakučac, medtem ko so vsa naselja v Poljicah elektrificirana.

Poljice so dale vrsto pomembnih ljudi zlasti na področju književnosti in umetnosti. Od tud tu pesniki Kaštelan, Ivanišević, Miličević, slikarji in kiparji Pavao Perić, Petar Snačić, Bruno Bulić, Ante Kaštelančić, Ciril Mihanović in toliko drugi.

Prezanimiva zgodovina tega kraja še ni do konca raziskana. Zato je tudi sklican prvi tvtvrtini posvet znanstvenikov vseh strok v Omišu. Arhivi po svetu skrivajo še marsikateri zanimiv podatek. Poljiške ladjece, ki so nekoč vozile vino in bolhač v Reko in Trst, pa dandanasnji prevajajo čudno čisti pesek, ki ga Cétina naplavlja v morje. Vozijo ga seveda na kratke razdalje, zvečine do Splita.

STONE POTOKAR

Naši sodobni slikarji in kiparji

Avgust Lavrenčič

Avgust Lavrenčič, rojen 24. februarja 1925 v Rogaski Slatini, je leta 1954 končal ljubljansko akademijo za likovno umetnost. Udeležil se je številnih domačih in tujih kolektivnih razstav tako v Celju, Slovenj Gradcu, Ljubljani, Beogradu, Celovcu, Veroni, Vicenci, Mariboru, Titogradu, Pragi in Karlovih Varih. Samo-

stojne razstave: 1965 — Celje, 1966 — Velenje, Poznanj, Nagrade: Slandrova nagrada mesta Celje in II. nagrada na razstavi Plavi salon (Zader, 1966). Kot scenograf je opremil 47 gledaliških uprizoritev v Celju, Ljubljani, Mariboru in Trstu. Živi in deluje kot svobodni umetnik v Celju.

slikarja tudi za scenografijo, vsekakor ne za izrazito samolastno, temveč za tisto, ki prinese soglasni, dopolnjujoči, je soustvarjalni, toda vendar aktivni delež v odrski predstavitvi katerega teksta. Ta delež oziroma delež v takem smislu ima prav gotovo lahko predvsem pomembne simbolične vrednosti in dopušča sicer slikarju scenografu popolnoma proste roke, razen seveda pri izbiri teme.

Med likovnimi umetniki nahajamo v mnogih primerih take, ki jih zunanja motivika ne zavaja samo v golo inventariziranje, kopičenje neposredno iz narave prinesenih podob, oziroma dogajanj v njej, se pravi vključevanja samo dokumentarčno zabeleženih človeške figure. Med tiste torej, ki sicer potrebujejo za svoj miselni, likovno izrazni razmah določene neposredno zaznane pobude, predpostavljajo pa od vsega začetka, da morajo doseči višjo, racionalno kontrolirano stopnjo, sodi tudi Avgust Lavrenčič, ki je ta čas bolj znan po svoji scenografiji, s katero se praktično ukvarja že skoraj celo desetletje.

tisto stransko, spremljajočo izrazno komponento, oziroma kje in kako je mogoče narediti v tem primeru razmejitve? Predvsem je treba v Lavrenčičevem, sicer manj kvantitativnem toda v zato kvalitativno nadpovprečnem delu poudariti prisotnost zelo komunikativne simbolike; zanjo se je pravzaprav Lavrenčič vedno odločeval; predstavljala mu je možnost, da doseže tisto racionalno kontrolirano in hkrati višjo stopnjo v svojem slikarstvu. Kajti glede na vsebinske, ne formalne elemente, se slikar zaveda, da je mogoče preko oblike simbolične vrednosti priti dalje, pretivsem v svet globlje resnice.

Zdi se, da je tvortven Lavrenčičev ustvarjalni pristop tako rekoč pogojil

Takemu menjavanju teme, v katero preraščajo razen redkih izjem motivov, privzeti v Lavrenčičevu slikarstvo neposredno iz prirode, sledimo tedaj tudi v tej njegovi širši likovni vrstli. S tem sta seveda tudi kot na diani logična zveza in sočastnost nastajanja čistih slikarskih in funkcionalnih scenografskih zamisli, tj. od 1962. pa do danes, to je Arabalovega Pisknika na bojišču v celjskem do Dürrenmattovih Frekristalcevalcev v ljubljanskem mestnem gledališču.

V znamenju čiste lokalne pogojenosti seje že leto po koncu formalnega študija slikar odločil za zanimivo konstruktivno gradnjo prostora, kjer je pridral enako vrednost grafičnim kot barvnim vrednotam, izhajajoč torej iz vidnega tipičnega savinskega pejzaža, preperega z žicami in drugimi pomožnimi konstrukcijskimi elementi za hmeljevo rast. Po sorazmerno osamljenih poizkusih v naslednjih letih, ko se je Lavrenčič ustavil ob motivu tarč, vizije mesta, je v letu 1965 nastala tudi slika, v kateri se slikar zavestno srečuje tud s človeško podobo, z obrazom, prikritim s pločolonom, pri čemer je drugi plan določil okolje — v smislu skalnih čeri, ribiških polvisceih mrež. V nadaljnjem preciščevanju široko pojmovane motivike morja, njegovega pejzaža uspeva Lavrenčič združevati po eni strani tako izrazito prostorsko, konstruktivno obvladovanje danih dimenzij s težnjo, da na drugi strani s luminaristično projekcijo doseže nov, nadrealistični izrazni učinek.

Ne glede na dokončne rezultate v Lavrenčičevem slikarstvu lahko zapisemo, da pripada ta njegova poslednja stopnja značilni spodobni nadrealistični tendenci, ki jo kljub njeni samostojnosti pogujejo v bistvu ustaljeni estetski kriteriji. In če bi hoteli ugotavljati še globlje in prvotnejše pogoje za možnost njenega nastanka, potem gre v tem primeru predvsem predvsem intenzivnemu vplivu (predvojne tradicije) inhimistov, katerih izraz se gradi v nasprotju z ekspresionizmom na rafiniranih estetskih merilih umirjenosti, ki je daleč od siceršnje čustvene eksaltiranosti, na čistih barvah, s pomočjo katerih osvajajo na novo prostorske valere. Iz del intimistov veje sugestivna poezija, uskladenost vsega organskega in anorganskega sveta, dokončno pomirjenje z notranjo človeško dramo ali vsaj očitna nostalgija za takim pomirjenjem. Del vsega tega odkriva prav gotovo tudi Lavrenčičevo slikarstvo.

ALEKSANDER BASSIN

AVGUST LAVRENČIČ: MORJE (gvaš, tempera, 1966)

Nerazprodane predstave (tudi v naravi)

S sprehoda po Beli krajini v zadnjih dneh črnomaljske kulturne revije

Iz Bele krajine se vrača popotnik z občutkom blage potešenosti. Naučije se lepota pokrajine in dobrot tamkajšnjega človeka, pa si, drdrajčez Gorjance, sam sebi vzklja: ponovi lekcijo o prijaznem in rahločutnem obnavljanju zaznanih podob. Premišljuje in tehta darove, ki jih nosi s seboj, ter jim išče primere med onimi, ki jih je že bil prinesel od koder koli. Ne odloči se precej, ker nerad tvega storiti krivico komur koli, ki morda pravkar, enako obdarjen, poskuša ponoviti podobo kake druge slovenske krajine.

Ob Kolpi navzgor in navzdol

Z zborovodjem na osnovni šoli Francem Zupančičem sva se imela priložnost pogovarjati celo soboto. Prijazno se je bil ponudil za vodnika, češ ko si že tu v Crnomlju, dovolil, da ti kot domačin in gostitelj pokažem pot do zanimivih krajev in te seznanim z ljudmi, ki bi jih srečala.

Proti Staremu trgu gre več poti, vse pa so strme in ozke, tale čez Tančo goro pa je v začetku tudi skalnata.

»Zakaj je bilo na sinočnjem konceptu tako malo staršev? Kdo ve, najbrž jih ne zanima, da njihovi otroci znajo lepo peti, ali pa si mislijo, da je to pač šolska zadeva. Kaj bi se trgali od opravkov in počitka?«

V Starem trgu so proslavljali dan mladosti na prostem. Učitelji so razvrščali otroke po velikosti in moči, da so tekmovali v hitrosti. Upravitelj Marko Kobe se nam je kar nerad pridružil, očitno bi rad videl, kako se bodo razposajenci v pisanih športnih oblačilih gnali za naslov najhitrejšega. Zmeraj je rad med otroki, in ker je že zapustil šolsko družino, je stlačil v avto svoja dvoječka.

Temna in še kalna Kolpa je vabila od spodaj. Zvrha je videti modra; bele proge pošev čez strugo označujejo, kje so jezovi za mlino in žage.

Spustimo se v Dol in od tod ob Kolpi po široki makadamski cesti. Kolikor očja je sočesa, toliko tanjša je pot ob vodi. Električni vod je speljan zdaj po hrvaški, zdaj po slovenski strani reke. Od hiše do hiše. Dve hiši ali ena sama, po dolge sto metre nič. Če je na tej strani, je na oni v pravokotni erti čez reko ni, in narobe.

Prispemo do Bilpe in kovača Verderberka. Pred hišico se je sončil 80-letni revmatik. Zaradi nase zvedavosti je sprožil mehanizme v svoji kovačiji, za lasten zaslužek jih čedalje redkeje. Povedal je, katerega dne se mu je nekje v Galiciji zajedla bolezen v nogo. Ne, kovačija je ni ugonobila, kje pa! Dokler bo nad vrati tabla z njegovim imenom, bo še prihajal sem. To liko da imamo ogle, nekoliko počije in spet kaj malega naredi. Pienkači na tabli bledita; kje je že čas, ko so slovele njegove sekire na tej in oni strani reke in si roka močilo.

Ko nam je ravno pripovedoval, kdaj je bil v prvi svetovni vojni ranjen, koliko me seev je bil v tej in koliko mesecev v drugi erti, je prišel v kovačijo drug stavec.

»Ali bova tole?« je menil in obračal med prsti izdizan klepec.

»Bova bova. Veš, tle tu si razgledujejo pokrajino, radi bi vedeli, kako globoka je onale jama.« se je delal pred znancom, kot da so ga spraševali res kaj drugega in ne o njegovem delu in življenju.

Profesorja zgodovine sva z Zupančičem nazaj grede pustila Staremu trgu in njegovim otrokom. Najbrž je zvedel, kdo je bil hitrejši, še preden sva se midva privarila do Sinjega vrha. Do Vinice gre pot potem samo navzdol. Kolpe ni videti.

Vinica ni prav nič miren kraj, skozno brni življenje in čez most pod njo se podalajo potniki iz ene v drugo deželo. Ob restauraciji pod viniškim gradom so ravno pogrnilli dolgo mizo kar na prostem. Kosilo

lo so bili naročili neki profesorji iz Ljubljane. Medtem ko je natakar že stotič popravil kozarce in ko je vztrajno pobiral s krožnikov smeti, ki jih je nosil vrtov s dreves, se je najin borovničev sok ravno prav ohladil.

»Greva še do Adlešičevca je bil sklep. Zakaj ne, če gre pot ob Kolpi. Ne, pot se vije nad njo in šele od prelošice cerkve se je bova nagledala, z višine, kilometre dolgo.

V Adlešičih sva za šalo vprašala fanta, ki je hitel s cigaretami in časopisom v rokah, koliko je od vasi do Save. Fant je prebledel od zadrege nad tolikšno nevednostjo. »Do Save je še daleč!«

»Ali ni tu pod vasjo?« Zdal je bil pa jesen: »To ni nobena Save in skoraj ni hotel v avto. Kaj si privoščiš takle, je sililo iz njegovih oči. Pa nama je le pokazal veličasten mlin in prostorček, ki ga kopalci še niso odkrili in bo že on poskrbel, da ga še dolgo ne bodo. Naju očitno ni štel za možna kopalca.

Človek pod mlinskim kolesom

Ze prej nama je zbujal radovednost mlin ob viniškem mostu, na hrvaški strani. Od blizu je z vsemi poslopji, ki tvorijo kvadratasto utrdbo davnih gospodarjev, očitna posebnost. Frankonci, pravi gospodar Rokšelj, so ga zgradili in kmalu tudi prodali.

»Je že vstal!« je nekdo zaklical iz hleva. Nekaj minut stari telček pa ni dolgo stal. Krava ga je tako vneto lizala, da je neboljence takoj klecni in potem se je kar upogibal pod kričastim jezikom.

»Kaj sem že pripovedoval?« se je skušal spomniti gospodar, ki ga je dogodek v hlevu komaj toliko zaposil, da je pod kravo vrgel naročje stelje. Izkazal se je za zgodovinarja. Vedel je za vse datume, kdaj so Rimljani prvi izkoristili vodni tok za pogon mlina, pa kdaj je njegov mlin čez živl kruto »preorientacijo« v žago.

»O, seveda se je tu marsikaj zgodilo. Pred dvema letoma je pozimi padel v korito tik pred kolesom neki ribič.« Iz žage so ga videli šele potem, ko je sam zlezl iz vode. Bil je arhitekt iz Zagreba, lovil je, stoječ na betonski ograji, spodrsnilo ma je in toliko, da se je utegnil še zlektni in že so ga zagrabile lopate. Upor je bil tolikšen, da se je za nekaj hipov zaustavil vztrajnik. Vse pa se je srečno končalo. Sicer v bolnišnici, ker so lopate ranile, ampak samo ranile, nogo in glavo, polomile pa nekaj reber. Arhitekt je že večkrat prišel k mlinu, da bi vsakokrat spet videl, kje mu je lastna spretnost pomagala, da se je rešil. Od blizu smo z očmi premerili razdaljo, ki jo posamezna lopata na kolesu premeči, dva korita. Pripovedovalec pa je pokazal dve izmed njih, ki sta krajši, poskovanani od naplavljene lesa, ki zaide pod kolo.

»Pod ti dve je moral priti, drugače ni moge razložiti čudeža!«

Od gospodarja Rokšlja smo se poslovili skupaj z njegovim prijateljem, ki je prišel z onkraj reke pomagat kravi in teletu.

V Crnomlju smo se vrnilo, ko so bili trije angeli in njihovi igralški padajši že kako uro našminkani. V nenavadnem oblačilu, z brado in sivimi lasmi je med njimi nekam gospodovalno — kakor potem na odru — korčali Janez Kure. Diplomirani ekonomist, zaposlen v tovarni »Belta«, tajnik občinskega sveta ZKPO, igralec in ljubitelj besedne umetnosti, je po predstavi, ki je s to igro tudi konec kulturne revije. Ali so ljudje vedeli, da sta s Kamillom Weissom, ki je tudi igral, največ storila, da se je srečno iztekla še zadnja prireditev v maju? JANEZ ZADNIKAR

S PLANINE V DOLINO V SOLO Bamby, Binek in Jožko z Recenjaka (Foto: B. Cerin)

Vsakanji zapis s Pohorja

Deček in živali

Človek in gozd sta na Recenjaku še eno

Tista globlja, nikoli razkrita vez človeka z naravo se sredi štiriposovno, visokih blokov in bencinskih hlajp zelo zrahlja. Tenaoba v človeku sredi visokih zidov je nemara sporočilo, da je treba poiskati svoje korenine, zbranost in uravnoveženost sredi nespremenjenega, naravnega okolja. Človek v planinah št stisk ne pozna, čeprav občuti druge, socialne. Z naravo ni skregan, saj živi v sredi nje. Niso mu potrebni živalski vtovi, da bi spoznaval živali za rešetkami v kletkah; srečuje jih, ko stopi zjutraj na prag, ko se odpravi v gozd na delo. Zato so tudi otroci v planini drugačni, manj živalni in zgornji, več razmišljajo kot govorijo, skromnejši so in zadovoljni z majhnimi radostmi. In povčelni so prijatelji z živalmi, s čistimi pri hiši in onimi v gozdu ...

pred hišo so posedali domači pri malici. Krompir tu kaj pozno sadijo. Sonce pa toplotno pripeka na strme Recenjakeve rebri, zato sta senca pod hrastom in domači mošti krepka tolažba za vročino in žego. Posedli smo in se za uvod pogovarjali o vremenu, o ovsu in krompirju, pa tudi, da bi kaj radi prodali izletnikom nekaj parcelice za izletniške hišice. Nekako je treba naprej po novem.

»Kje pa imate Binča?« sem naposled vprašal.

»Tamil v travi leži.« Prišel je iz gruče otrok, domačin in sosedovih, in se v zadregi oziral v tuja. Obiski so tukaj redki, otroci vidijo tuje ljudi samo na poti v solo. Binek je nežen, vitek deček. Nikjer ne vidim kakšnih živali, zato sem tudi sam nekoliko v zadregi.

»Vravnajo, da imate pri hiši srno, ki vas obiskuje? In baje imaš zmerom kakšne živali?«

»Da, zmerom,« pravi deček.

»Imaš rad živali?«

»Imam jih rad.«

»Kakšne živali pa si že imel?«

»Oh ... veliko sem jih že imel,« se Binču zaiskrilo oči. »Imel sem mlado lisico pa ververico, papagaja ... Nazadnje pa vrano.«

»Vrano? Kje pa je zdaj?«

»Vrana se je utopila. Tamle pri vodi. Sošolci so ji porezali peruti, da ni več mogla leteti,« pravi deček malce žalostno.

Poslednjič ga je vrana spremljala v solo jeseni. Sploh so se te živali hitro navezale na domače, dokler so bile mlade, posebej se na Binča. Tudi vrana ga je spremljala na poti v solo. V dolino je uro hoda, vrana pa pred njim in za njim, nekaj časa tudi na njegovi šolski torbi in na ramenu. Pri šoli sta se morala ločiti. Binek je odšel v razred, vrana pa na bližnje drevo. Tam ga je čakala do konca pouka. In tako sta šla spet domov. Vrana je proti večeru odletela v gozd. Naslednje jutro je spet priletela k hiši. Vse bi bilo lepo, če bi se krotka vrana ne zmotila v ljudeh. Binekovi sošolci so jo prjeli in ji porezali peruti. Za šolo, seve. Ampak vrana ni mogla več leteti in se je utopila ...

Drobna zgodica o vrani. Le kaj je na tem dečku, da ga živali tako vzljubijo in mu zaupajo? Toda vsi ljudje pri hiši so dečku podobni. Domači so, skromni, odprti h gozdu in njegovim prebivalcem.

Bamby se predstavi

Težko bi Binek in ti ljudje živeli brez prijateljev, ki prihajajo iz gozda. Pogosto je treba poskrbeti za mladička, ki ostane sam, ko je prezgodaj zapustil gnezdo. V gozdu zablodi mlada srnica, ki je izgubila mater. Stiske so tudi v gozdu in ljudje s kmetije jih moraj zdraviti. Tako je bilo tudi v mlado srno lani poletju. Zdal je že velika in vrnila se je k svojim v gozd.

»Kje pa imaš srno?«

»Nekje v gozdu bo,« je rekel Binek.

»Vroč je, gotovo drema v senca!«

»Skoda. Se pravi, da smo danes zaman prišli.«

»Zakaj pa?« se začudi deček. »Saj jo lahko pokličem.«

Otroci so stekli na to in drugo stran hiše. Binek je klical v gozd. Čez čas so se vrnili. Nad hišo v gozdu srna ni bilo. Potem je stekel Binek pod hišo. »Bamby, Bamby ...« je zvenel otroški glas v gozd. Domači menijo, da bo zagotovo prišla, samo če ga bo silšala, Radoveden sem, če bo res. Ne mine dolgo, ko zaslišimo dečka: »Tukaj je. Ze prihaja ...«

Kmalu se vitka srna prikaže skupaj z Binekovo. Zaupa mu, zato zaupa tudi fotoreporterju, na primerno daljavo seveda. Prišla je iz gozda, ker je poklical prijatelj. Pozimi, v visokem snegu, so jo napadli klateški psi. Ranjena je prišla po pomoč. Tečaj je imel Binek dovolj dela in skrbi z njo. Zdal je že povsem čila in v pomladnem soncu se prehlajva še lise temne zimske barve po njenem kožu. Ni še čisto dobila poletne barve. Gledamo njo in Bineka, kot par, ki spričo mladosti sodi skupaj.

»Treba bo v solo,« se oglasa Verškova mama.

»Kaj pa srna, če bo hotela z menoj?« sprašuje Binek.

Žival je zaupljiva in rada se pridruži Binekovi in njegovemu bratcu Jožku, ko jo ubirata po strmini proti dolini. Toda šola ni za mlado lisico, papagaja, ververice in vrane. Tudi za Bamby ne. Zato jo je treba spotoma kje spraviti na varno, da počaka, dokler ure učenosti niso pri kraju. Nazaj grede je laže. Bamby poskakuje v strmino in še dečka sta zato hitreje na vrhu.

Čez čas se poslovimo. Binek in Jožko morata v solo. In srna tudi. Ko se dečka s torbami spuščata po stezi v gozd, se srna spusti za njima. Delala jima bo družbo. Doklej, se ne ve. Če jo bosta prepračila, bo počakala v gozdu, sicer zna skakljati za njima prav v bližino šole. Saj žival misli, da so povsod samo dobri ljudje ... Mlada je in ne ve za usodo zaupljive vrane. Mogoče je dobro, da ne ve. Ljudje pa bi morali vedeti in čutili tako kot Binek z Recenjaka.

JOZE PETEK

DRAGO VRESNIK

Ljudje naj vedo, kaj pijejo

Vino z „osebno“ izkaznico

Na policah so razvrščene steklenice z vinom, ki ima zvenca imena: venerino mleko, zlata jesen, senator in podobno. Če povprašamo, ve povedati le, v kateri kleti so jo napolnili — to je zapisano na etiketi — s kakšnim vinom so jo napolnili, pa ne ve nihče — razen kletarjev.

Tako je pri nas. Kmalu bomo lahko rekli, da je bilo, kajti pri prodaji vina pripravljajo spremembe. Slovenski vinogradniki bodo z novimi etiketami poslali svoj pridelek na trg. Tuji turisti se ne zadovoljijo z našimi standardi vina. Doma so drugače vajeni. Treba jim je ustreči, če želimo prodati več domačega prideka in po ustrezni ceni.

Zgledovanje po Francozih

Pobudo za boljše zadovoljitev porabnikov vina so dali vinogradniki. Podoba je, da je trgovcem in gostincem malo mar, kaj prodajajo — njim se zdi pomembno le to, da ne postujejo z zbugo. Tu pa si lahko pomagajo z visino marže, ki jo utemeljijo s svojimi kalkulacijami. Drugače je pri vinogradnikih. Tudi zanje je najpomembnejše, da gospodarijo brez zbuge. Če hočejo uspešno gospodariti, pa mora biti njihovo biago po kakovosti razvrščeno na ceniku. Med vini pa je veliko več različkov kot le, da je belo, rdeče ali črno. Različki so go-

tovo tako veliki kot pri blagu za moške oblake, katerega kakovost se ne kaže le v barvah, temveč je vsak kos opremljen z vizitko ali izkaznico.

V nekaterih državah že dolgo upostevajo različke v kakovosti vin in so to celo zakonili. V Franciji, ki ima milejše podnebje in med posameznimi leti ni velikih razlikov, ki bi vplivali na vinogradništvo, so odločilna območja, na katerih zraste grozdje. Takim razmeram so prilagodili tudi trni izbor in v posameznih krajih gojijo le sorte, ki najbolje uspevajo. Pridelajo veliko vina iste sorte in enake kakovosti. To jim olajša prodajo. Cena med vini iz posameznih vinorodnih krajev pa je tudi štirikratna ali še večja. Pri pridelovanju najboljših vin je namreč veliko več stroškov kot pri cenejših.

V zvezni republiki Nemčiji so imeli različke vin po geografskih poreklah veliko bolj razdrobljeno kot v Franciji — okrog 30.000 ozkih območij, od katerih so nekatera zajemala le po en hribeček — pa so ugotovili, da tako ne morejo naprej. Ob tako pestri ponudbi se porabniki vina niso prav znašli, vinogradniki pa so porabili ogromno sredstev za reklamo. Po francoskem vzoru se manjša območja, ki imajo enake ali podobne naravne pogoje, združili v večja. Tako je manj vrst vina, a tiste je laže prodati.

Kar je koristno za Francoze — pozneje so v temelju sprejeli tudi Nemci — bo gotovo koristilo tudi slovenskim vinogradnikom. Pri prodaji vina doma in pri izvozu.

Tako so razmišljali mnogi naši vinogradniki zlasti na družbenih posestvih in tako so se odločili.

Najpomembnejše je poreklo vina

Vstekleničeno vino je treba označiti predvsem z geografskim poreklom, potem pa še s sorto grozdja in z drugimi podatki, ki delajo že dalj časa vinogradniki v nekaterih državah. Nekatera zvenca imena na stekleničah, ki se pri nas množijo kot gobe po dežju, ne povedo skoraj nič. So le za reklamo, pogosto za tako, ki zavaja porabnike. Zato je odbor za vinogradništvo pri poslovnem združenju Styria že lani vse pravil, da bi letos uvedli novo obliko pridelave vina.

Z registracijo zaščitne znamke vina v Beogradu — kmalu bo to uredili tudi v Zenevi za mednarodni trg — je dosegel, da nihče drug ne bo mogel prodajati enakoga vina, če je bilo drugod pridelano. Velikokrat smo namreč ugotovljali, da prodajo veliko več cvička in drugih vin, kot jih zraste v krajih kjer jih pridelujejo. Po dotedanjem zakonu je bilo moči preganjati izdelovalce umetnih vin, ne pa tudi tiste, ki so sicer iz naravnega vina ponaredili »boljšee, da bi ga prodali po višji ceni. S tem pa so škodovali pridelovalcem takih vin. V prihodnje bodo kakovostna slovenska vina zaščitena tudi pred takimi ponarejevalci.

Kaj storiti s „haložanom“

Kakovost vin, ki bodo imela etikete z zaščitno znamko, bodo ocenjevale posebne strokovne komisije pri vinogradniškem odboru poslovnega združenja Styria, da pridelovalci za svoja vina ne bodo mogli delati nepravilne reklame. Ker na posameznih območjih pridelujejo več sort grozdja, bo na etiketi zapisana tudi sorta, ki pa bo imela manjši pomen kot območje, kjer je grozdje zrastle. Navedeni bodo še

Zaščitna znamka vina bo nekako njegova osebna izkaznica. Na njej bo zapisano, kje so pridelali grozdje, iz katerega je vino. To bo na etiketi, ki bo prilipljena na steklenico, najbolj poudarjeno. Z rajonizacijo vinogradništva v Sloveniji so pred leti že določili tri rajone: podravske, posavske in kraski, ki so razdeljeni na 15 okolišev. Le tako oznaka na steklenici pa je kipev vina premalno povedala, so ugotovili, da so vinogradni na prav sončnih in na manj sončnih legah. To tudi vpliva na kakovost pridelka. Označevanje leg na etiketah pa bi bilo drobnjakarsko — porabnikom vina bi premalno povedalo — zato bodo iste sorte ocenjene s kakovostjo: visokokakovostno, kakovostno in kakovostno namizno. Ena izmed teh ocen bo zapisana na vsaki etiketi, in sicer tista, ki bo ustrezala vsebini v steklenici.

nekateri druge podatki, pomembni za kakovost vina.

Po mednarodni klasifikaciji vin so najboljše in najdražja le sortna. Seveda morajo imeti dokazano tudi geografsko poreklo. Vsa vina, pri katerih ni označeno poreklo, pa lahko prodajajo le kot namizna. S tem preprečujejo mešanje ali rezanje boljših vin s slabimi, da bi slabšim izboljšali kakovost. Precej naših vinogradov pa je majhnih in še v teh raste več sort grozdja. Kako prodajati taka vina? Sedanjim vinogradni so namreč posledica preteklosti, ki je ni moči preskočiti. Kupci pa večkrat iščejo večje količine vina enake sorte in kakovosti. Ali je dovoljeno mešati kakovostne sorte in kako označiti tako mešanico?

Vinogradniki poslovnega združenja Styria menijo, da bi lahko mešali dve ali tri sorte, sicer vse visoko kakovostne, ki so zrastle na istem vinorodnem področju, vendar bo potem treba na etiketi navesti vse sorte. Razen tega bo treba natančno določiti, koliko odstotkov posamezne sorte bo v vinu, npr. v „haložanu“, »jeruzalemcu«, »svičku« in drugih podobnih. Mešanja ne morejo prepuštili posameznikom, ki bi delali vsak po svoje, če hočejo prodajati pod istim imenom, čeprav zakon o vinu tega ne predpisuje. Le tako bodo lahko zadovoljili domače in tuje porabnike našega vina, svoj pridelek pa prodali po ustrezni ceni.

Ob dobri organizaciji pridelovanja grozdja in taki prodaji pri nas ne bo moglo biti vinskih krize.

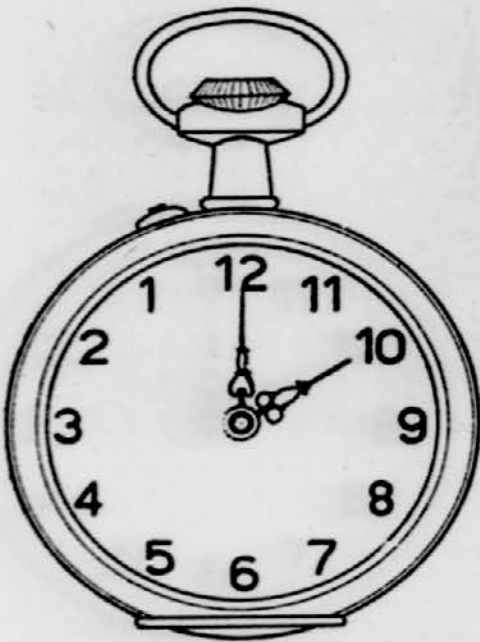
JOZE PETEK

Fiziki pred težavno nalogo

Ali je časovni potek dogodkov moči obrniti?

So splošno priznani naravni zakoni res neveljavni?

V sodobni fiziki se dogajajo stvari, ki so tako presenetljive, da jih celo sami znanstveniki komajda morejo pojasniti. Pričujoči članek je poizkus dopisnika londonskega časnika 'The Observer' GERALDA LEACHA približati problem širši javnosti.

...Taki delci bi oddajali signale, katerih potovanje bi imelo obrnjen časovni potek; pripotovali bi do kakke točke se preden se je potovanje začelo.

S pomočjo stroja za razbijanje atomskih jeder poskušajo skupina oxfordskih znanstvenikov preizkusiti enega izmed temeljnih zakonov narave.

Rezultati eksperimenta — znani naj bi bili proti koncu tega meseca (aprila, op. prev.) — utegnajo pritrđiti govoricam, ki se zdajne čase vztrajno širijo in po katerih naj bi podobne meritve v ZDA in Nemčiji že postavile na glavo lep del zapletene zgradbe idej o naravnih pojavih.

Po mnenju nekega fizika, s katerim sem govoril, bi potrditev teh dvomov pomenila, da sploh ne razumemo elektromagnetnih pojavov.

Težavno je že zdaj povedati, kako resen bo ta pretres. Tako je — če uporabimo prispodobno — kot če bi lastnik lesene hiše ugotovil, da temelji nezdružljivo trnajo. S spretnimi mizarskimi posegi utegnemo obdržati hišo nedotaknjeno — zgodi pa se lahko najhujše: začeti bo moral znova graditi.

Precej znanstvenikov res meni, da bo treba začeti obnavljati fiziko pri njenih temeljih in se spriznati s kupom nepričakovanih posledic. Treba bo vključiti v naravne zakone npr. tudi tako nenavadne ideje, kot je domneva, da se lahko smer časa obrne, čeprav samo v posebnih okoliščinah.

Prizadeti bi ne bili samo zakoni, ki veljajo za osnovne delce. Posledice utegnemo vplivati tudi na stvari, ki so povezane s človekom samim. Naj uporabimo besede nekega fizika, ki je v svoji skromnosti rekel: »Vse skupaj utegne biti dokaj zanimivo!«

Pogledati bomo morali nekoliko v preteklost, če hočemo razumeti, za kaj gre. Ko so začeli fiziki globlje raziskovati sestavo atomov, se jim je odkril svet osnovnih delcev, izredno majhnih drobcev snovi. Nekateri osnovni delci živijo le kakor bilijardni kroglice, nakar razpadejo ali pa po trkih z drugimi delci tvorijo nove delce. Zdaj je znanih več kot sto različnih tipov osnovnih delcev.

Pravila za reakcije med delci so podobna pravilom, ki jih poznamo pri kemijskih

reakcijah. Imenujemo jih ohranitveni zakoni. Primer: kadar se delci združujejo ali pa razpadajo drug v drugega, morajo ostati nekatere količine, kot so električni naboj, energija in gibalna količina, nespremenjene. Mogoči so samo tisti procesi, pri katerih se ohranjajo te količine.

Toda vsa ta pravila slonijo na še bolj osnovnih zakonih narave, ki jih imenujemo principi invariančnosti. Nekateri principi so zelo preprosti. Na primer: ohranitev energije je neposredna posledica principa časovne invariančnosti. Ta pravi, da se naravni zakoni s časom ne spreminjajo. Meritev, ki smo jo napravili v ponedeljek in jo nato ponovili v torek, mora dati v obeh primerih enaka rezultata. Seveda je jasno, da je treba pri tem upoštevati nekatere razlike, kot so morebitna človeška napaka ali temperaturne spremembe.

Ti principi so fizikom temeljni kamni. Nekdo izmed njih je rekel, da je fizika v svojem bistvu le eno samo iskanje novih principov invariančnosti.

Toda leta 1957 se je eden teh principov podrl. Dva ameriška znanstvenika kitajskega rodu sta pokazala, da za nekatere delce tako imenovani princip ohranitve parnosti (imenovano ga kar P) ne velja.

Ta P princip v bistvu pove, da narava ne pozna razlike med pojmom »levo« in »desno«. Vljaki imajo lahko desni ali pa levi navoj, avtobusi imajo lahko svoje vhode na levi ali pa na desni strani. Slika predmeta, ki jo vidimo v zrcalu, se od predmeta samega razločuje po tem, da je levo zamenjano z desnim in obratno. V principu si zrcalno verzijo predmeta lahko zmeraj ustvarimo ali pa vsaj zamislimo.

Kot rečeno, se je leta 1957 pokazalo, da ta logika za nekatere subatomske delce ne velja. Delce, imenovane neutrino, se giblje podobno kot puskni izstrelki, ki se vrtili še okrog osi, v smeri gibanja. Pravimo, da

ima neutrino določen spin. Spin pri nevtrinu je tak kot pri levem vijaku. Ugotovili so, da neutrino s spinom desnega vijaka ni — tako neutrino ne more imeti svoje zrcalne slike.

To je bil nepričakovan udarec fizikom. Znani teoretik Wolfgang Pauli ni hotel verjeti, da bi bil »bog, ki je ustvaril vesolje, levičar. Da bi kljub vsemu v pojmovanju naravnih pojavov ohranili simetrijo, so se znašli iz zadrege tako, da so prvotni pojem P-simetrije razširili z vključitvijo antimatere. Drug princip, imenovan nabojna simetrija (C-simetrija), pravi, da mora k vsakemu delcu obstajati tudi druga verzija: antidelec. Vsaka lastnost antideleca je — če je le mogoče — ravno nasprotna od lastnosti delca; na primer antidelec ima negativen električni naboj namesto pozitivnega.

Tako bi lahko obstajal svet, zgrajen samo iz antisnovi, v katerem bi se sprejemale sante-krave in »sante-flaki. In zaradi veljavnosti C simetrije jih ne bi mogli ločiti od naših. Če bi bilo moči, na kak način zrcaliti naš svet v nekakšnem zrcalu, ki preslika materijo v antimaterijo (C-zrcalo), bi ne videli nič drugega kot svet, kjer se vse dogaja na točno enak način kot v našem svetu.

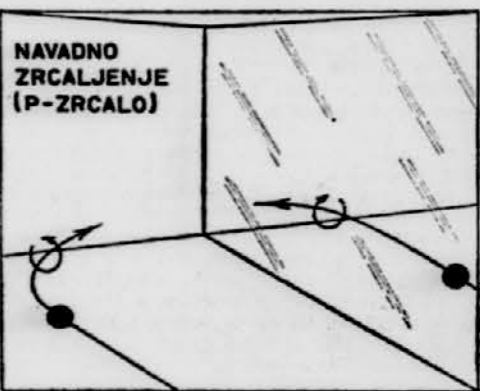
Tako je dobil neutrino ustrezen zrcalni delec. Mislimo si, da najprej postavimo neutrino pred navadno (P) zrcalo, ki spreminja levo v desno, in tako nastalo sliko postavimo še pred umišljeno (C) zrcalo, ki spreminja materijo v antimaterijo. Dobili bomo antinevtrino, ki ima spin desnega vijaka. In v resnici taki delci obstajajo.

Tako so bili fiziki spet zadovoljni. Toda ne dolgo. Leta 1964 so odkrili, da to kombinirano CP-zrcalo pri nekaterih delcih odneve. Stvar je postala resna, ker je bil ogrožen še tretji princip, princip invariančnosti pri obrnitvi časa (T-princip).

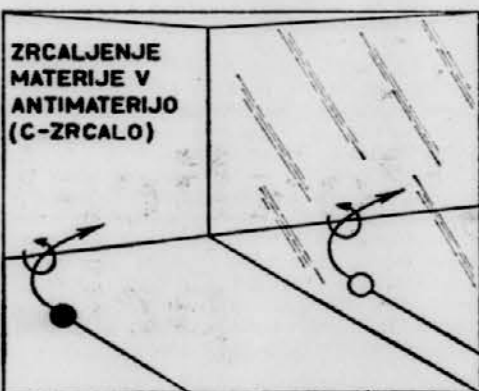
Po T-principu bi se najosnovnejši fizikalni zakoni nič ne spreminili, če bi obrnili čas smer. Seveda se smer časa v resnici ne spreminja. Toda mislimo si, da gledamo filmano igro z biljardnimi kroglicami, kjer ne vidimo niti palic, niti ljudi, ki igrajo, niti nobene ure, in kjer ni nobenih biljardnih žepov in nobenega trenja. So samo gibajoče se in odbijajoče se kroglice.

„Držati tako rekoč naravi zrcalo“

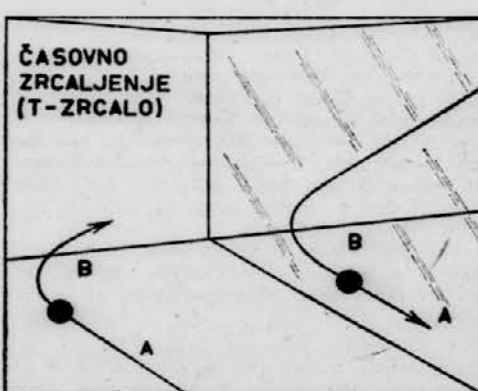
(Hamlet, tretje dejanje, drugi prizor)

NAVADNO ZRCALJENJE (P-ZRCALO)

ZRCALJENJE MATERIJ V ANTIMATERIJO (C-ZRCALO)

ČASOVNO ZRCALJENJE (T-ZRCALO)

Taka resnična zrcala preslikajo v levo, kar je desno, in obratno. Zrcalna slika kroglice (na levi) je kroglica, ki zavija v levo namesto v desno in se vrtili v desno namesto v levo.

To umišljeno zrcalo spreminja materijo v antimaterijo. Črna kroglica, ki predstavlja delec pozitivnega električnega naboja, se zrcali v belo kroglico z negativnim nabojem. Krivulja gibanja se ne spremeni.

Kroglica (na levi) potuje od A do B. Če bi to filmali in film zavrteli od zadaj naprej, bi videli to, kar kaže umišljeno zrcalo na gornji sliki — kroglico, ki potuje od B k A.

Naši v tujini

Na isti univerzi ne moreš napredovati

Pot doktorja Bogdana Povha od ljubljanskega študenta do rednega profesorja na heidelberški univerzi

Poznanstva pa še prijateljske in strokovne vezi so tako močne, da jih nikakor ni mogoče potrgati. Tako ni bilo čudno, da smo jedrskega fizika dr. Bogdana Povha — ki je redni profesor na univerzi v Heidelbergu in predstojnik tamkajšnjega univerzitetnega inštituta za jedrsko fiziko — ko je bil na obisku v Ljubljani, našli prav v inštitutu »Jožef Stefan«. Kako da je mož, ki je bil še nedavno tega v Ljubljani študent in ki mu še precej manjka do štiridesetih let, že ordinarij v znanem nemškem univerzitetnem središču? »To niti ni tako čudno,« je kasneje dejal dr. Povh. »tam, kjer zdaj delam, je pač tako, da domačin le težko postane univerzitetni profesor. Tako smo kolegi v Heidelbergu tudi ni nobenega Heidelbergana; prav zato smo sami tuji — pa nikakor ne v pravem pomenu besede, saj že znanost sama po sebi dovolj zbljuje in tako v njej vsi najdemo skupen jezik.«

DR. BOGDAN POVH

Dr. Povh je povsod, kako v tujini pri izpolnjevanju delovnih mest za visokošolske učitelje kaj malo upoštevalo, iz katerega kraja ali države je kak kandidat. Cilj je pač, dobiti zares dobre profesorje in tako res ni nikakršna izjema, ampak prej celo pravilo, da tudi ljudje iz inozemstva zasedajo razpisana mesta. So pa napisana pravila, da nihče ne more postati profesor na isti univerzi, na kateri se je habilitiral in

postal docent. V profesorja je torej moči napredovati samo, če ga povabijo na drugo univerzo. Dr. Bogdan Povh je prišel v Heidelberg potem, ko je že pred tem bil na univerzi v Freiburgu.

— Kako pa ste prišli na univerzo v Freiburg, sem ga vprašal. Bržkone ste se morali že prej dokaj uveljaviti z delom in publikacijami na svojem znanstvenem področju? »No, da,« je dr. Povh nekoliko v zadregi

grizjal ustnik pipe, »neka referenc sem si seveda v »klubu« jedrskih fizikov ustvaril že pred odhodom v Freiburg.«

Kolega iz inštituta »Jožef Stefan« sta ga toliko popravila, da so bile te reference dokaj dobre. Bile so kar pomembne publikacije. Potem, ko je Bogdan Povh diplomiral na ljubljanski univerzi, je odšel še na enoletno specializacijo na kalifornijsko univerzo in po vrnitvi je leta 1962 ob delu v inštitutu »Jožef Stefan« tudi doktoriral.

Ko je v pogovoru beseda našla tako, da sem hotel zvedeti za vtise in ugotovitve, do katerih pride človek, ce primerja raziskovalno delo v naši državi in v tujini, je dr. Povh dejal, da tudi najbolj bogate in razvite države izoblikujejo le določeno število raziskovalnih središč, saj denar, ki je razdeljen na preveliko raziskovalnih ustanov in področij, ni dovolj gospodarno porabljen. Treba je torej težiti ki primerni koncentraciji raziskovalnega dela. Seveda pa ta spet ne sme biti tolikšna, je dejal dr. Povh, da bi zaradi prevelike koncentracije zapravlili možnosti za primerjavo. To se ne sme zgoditi, saj je tudi monopol zelo škodljiv in nevaren.

V Heidelbergu se dr. Povh ukvarja z jedrskimi pospeševalniki — no, mimogrede rečemo, sodeluje na tem področju dr. Povh tudi z raziskovalci evropskega centra za jedrske raziskave — CERN v Ženevi. Z delovno usmeritvijo dr. Povha se je zato povsem ujemalo vprašanje, kaj misli o velikem jedrskem pospeševalniku, ki ga bo

THE OBSERVER 13 APRIL 1960. Baffled physicists facing collapse of the laws of Nature. Can events run backwards through time? by GERALD LEACH.

Lee is out in

PRVA STRAN »OBSERVERJA« Začetek članka Gerald Leacha

Nemogoče bi bilo ločiti, ali gledamo navadno igro na filmu, ki se vrtil nazaj, ali igro, kjer je čas obrnjen, film pa se vrtil naprej. Podobno velja za subatomske svet, da bi se moral delce A spreminjati enako hitro v B kot B v A. Ta T-princip je ena izmed najosnovnejših idej.

Toda zakaj naj bi bil T-princip prizadet, če CP-zrcalo ne dela zmeraj tako, kot pričakujemo? Zato, ker je drug še bolj osnovni princip odvisen od C, P, T, združenih v en sam »superprincip«, imenovan CPT-simetrija.

Če se del simetriji, vsebovanih v CPT, poruši, se mora ostali deli tudi, kajti sicer celotna CPT-simetrija ni velja več. Kolikor je CP neveljavna (kar tudi velja), potem T ne velja, če hočemo ohraniti CPT nedotaknjeno. Če pa T-princip velja, potem je porušena CPT-simetrija.

Utegne se zgoditi, da bo treba overiti idejo o vzročnosti v subatomskem svetu — delstvo, da posledice časovno sledijo vzročnosti, če bi CPT odpovedal. To bi pa bilo dokaj neprijetno.

Stvari so se še bolj zapletle, ko so leta 1965 trije Američani prišli na dan z domnevo, da najbrž neveljavnost principov ni omejena le na skupino delcev, v kateri je bila odkrita, to je na delce, med katerimi delujejo tako imenovane »šibke sile«. Razen teh sil ločimo še »močne sile« (ki povezujejo atomsko jedro v celoto), elektromagnetne sile in gravitacijo.

Američani so menili, da se utegne neveljavnost P, CP in T principov nanašati tudi na tiste reakcije med delci, za katere so odgovorne elektromagnetne sile. Taka reakcija so dokaj bolj razširjene kot reakcije zaradi »šibke sile«.

Zdi se, da utegne biti nekaj teh neprijetnih smunov upravičenih.

Za začetek je ameriški fizik R. C. Casella pravkar poročal o rezultatih meritve, ki s uprečljivo zanesljivostjo kažejo, da T-princip ne drži pri delcih, med katerimi delujejo šibke sile. Rekli bi lahko, da je smer časa obrnjena.

Nasprotujoča si poročila. Če ima prav, bi to lahko imelo daljnosežne posledice ne samo za svet osnovnih delcev, ampak tudi za svet normalnih sorazmerij, v katerem živimo.

Mislimo si, da imamo stekleno posodo, ki je na sredini pregrajena. Ena polovica posode je napolnjena z dimom, druga pa na pol prazna. Ko odstranimo pregrado, se bo dim razširil po vsej posodi.

Prej ali slej bo doseženo stanje, ko bo iz dima samega nemogoče ugotoviti, kakšna je smer časovnega poteka. Recimo, da vsako sekundo napravimo fotografski posnetek dima in slike dobro premesamo. Ne moremo jih več razvrstiti v pravem časovnem zaporedju. To bi lahko storili samo takrat, ko se je dim še širil iz ene polovice v drugo.

Toda če je res, da T-princip ne velja, se lahko zgodi, da se posnetki dajo pravilno časovno razvrstiti, čeprav bi v resnici potrebovali bolj zapletene instrumente, kot je fotoaparati. Zgodilo bi se celo lahko, da bi se dim spet vsaj deloma zbral na prejšnjem mestu.

Po tem, kar imamo v fiziki za normalno, je to nemogoče. Zorda bomo v prihodnosti res še slišali o znanstvenikih, ki z vsa na-

čanostjo opazujejo posode, napolnjene s dimom, ali pa merijo nekaj temu podobnega. (Primer z dimom naj bo le v ilustracijo. V resnici neohranitev T-principa pri osnovnih delcih nima nobenega vpliva na potek gibanja »drobcev dima«, ki je statistične narave. Opomba prevajalca.)

Med tem pa se kopijoča nasprotujoča si poročila o elektromagnetnih silah med delci in o tem, ali za te delce velja T princip ali ne. Če so nekatere poročila točna, potem je fizika v hudih škripcih.

Pri omenjenih meritvah uporabljajo stroje za razbijanje atomskih jeder. Z njimi naj bi ugotovili, ali je hitrost spreminjanja, vzemimo, delca A v B enaka hitrosti obratne reakcije B v A. Če poteka reakcija v obe smeri z enako hitrostjo, potem T-principu ne moremo ničesar očitati.

Skupina s cornellske univerze je pred kratkim izmerila reakcijo v eno smer (recimo iz A v B). Neka druga skupina s princetonke in pennsylvanske univerze je izmerila obratno reakcijo (iz B v A) in dobila veliko razliko in reakcijski hitrosti.

Nato je neka skupina s kalifornijske univerze v Berkeleyju ponovila princetonkopennsylvanski eksperiment in, če naj verjamemo govoricam, tudi dobila veliko razliko. Pred nedavnim pa je bilo slišati, da so v Hamburgu ponovili originalni cornellski eksperiment in dobili različen rezultat.

V trenutku negotovosti fiziki z zanimanjem pričakujejo novih rezultatov iz Oxforda, kjer se še ena skupina ukvarja z »dvosmernim« testom, pri čemer uporablja drugačne delce. Pričakujejo, da bodo rezultati znani še ta mesec (aprila — op. prev.)

Lahko se izkaže, da T-princip ne velja za elektromagnetne ali za šibke sile. Mogoče je, da celo CPT ne drži.

V vsakem primeru bo treba marsikaj spreminiti v fizikalnih zakonih. Nihče ni ni vedel povedati točno, kaj ali kako — vsaj ne na tak način, da bi lahko razumel. V resnici niti sami ne vedo.

Hitreje od svetlobe

Toda govorijo, da bo treba na novo določiti »puščice«, ki kaže smer časa v vesolju — kajzipot, ki pove, kateri dogodki se zgodijo »prej« in kateri »pozneje«. Trenutno sta dve glavni puščici — dejstvo, da se vesolje širi (tako, da »pozneje« ustreza »večji razsežnosti«), in zakoni termodinamike. Povedano preprosto, pravijo zakoni termodinamike, da postanejo stvari čez čas »dalje« bolj razsežne in da se s časom večja tudi nered — podobno kot pri dimu v tisti stekleni posodi.

Morebiti bodo vznemirjajoče novice o neveljavnosti T-principa izoblikovale novo puščico, ki bo pomenila, da narava ve, v katero smer teče čas v subatomskem svetu.

Govorijo, da bo treba v naravne zakone vključiti tudi nedavno domnevo, da se nekatere delci v supergostih zvezdah lahko gibljejo s hitrostjo, ki je večja od hitrosti svetlobe. Taki delci bi oddajali signale, katerih potovanje bi imelo obrnjen časovni potek; z drugimi besedami: pripotovali bi do kakke točke, se preden se je potovanje začelo. Podobno kot v pravljici o mladi Bright, ki je potovala hitreje od svetlobe. Nekega dne se je odpravila na pot in se vrnila že prejšnji večer...

Zdi se, da se skriva v temeljih fizike nekaj zelo nenavadnih stvari. Za laika utegnemo biti dokaj nepomembne in brez posledic: seveda nihče ne pričakuje kakega novega dramatičnega odkritja; nič takega kot odkritje jedrske energije, ki je sledilo Einsteinovi relativnostni teoriji. Vsa za zdaj še ne.

Za fizike pa bi težavno našli kaj bolj pomembnega. Ne slišimo vsak dan tega, kar mi je pred kratkim rekel nekdo: »Ne vemo, kaj naj storimo z našimi zakoni. Ne vemo niti, če je splošen okvir idej veljaven. Nekaj velikega se bo moralo zgoditi!«

Po mnenju sodelavca inštituta »Jožef Stefan« v Ljubljani, dr. Gabrijela Kernela, ki je član omenjene skupine iz Oxforda, je napoved dopisnika Observerja, kdaj naj bi bili rezultati oxfordskega eksperimenta znani, nekoliko preuranjena (članek je izšel že aprila). Zdaj je uspešno izmerjena le prva polovica (smer iz A v B) dvosmernega eksperimenta. V Ljubljani je potekala analiza in vrednotenje meritev prejšnjega dela eksperimentov, ki bo predvidoma končana v nekaj mesecih. Pri drugem delu eksperimenta (smer iz B v A) so težave, ki utegnemo zavleči meritev tja do začetka leta 1970. Meritve so izredno težavne, ker je pričakovana razlika reakcijskih hitrosti med obema smerema le nekaj odstotkov. Zato so potrebne dolgotrajne in skrbne priprave, in le v primeru, da je efekt večji, kot pričakujejo, utegnemo biti rezultati znani prej kot v enem letu.

FRANCE JERAS

V kolesju praškega procesa (34)

Artur London:

Priznanje

Tudi široki je odpotoval marca 1940. Šel sem ga iskat v njegov hotel v Rue du Cardinal Lemoine. S prijateljem Erwinom Polakom, aktivistom češkoslovaške mladine...

Ko se mi je Erwin pridružil, mi je povedal, da se je široki zaradi spremembe voznega reda, ki je začela veljati prav tisti dan, znašel v vlakcu proti Švicem...

Köhler bi bil moral odpotovati že prej, toda, ko je dobil potna lista zase in za ženo, je pokazal, da se boji, ker sta se mu zdeli slabo pripravljena. Širokemu se je zdelo boljše, da mu preskrbimo nove papirje...

Široki je zdaj podpredsednik vlade, minister za zunanje zadeve in predsednik KP Slovaške; Köhler, vodja oddelka za kadre pri centralnem komiteju, je nadomestil Koprivo...

Saj vendar ne gre samo zame. Očitno nam kot zločin, ker smo se priključili češkoslovaški armadi v Franciji. Toda sklep je bil pravilen. Še več! Sverma, široki in Köhler so nam pokazali pot, saj so se vpisali prvi in dali direktivo drugim...

Po analizi stanja, ki je nastalo zaradi poraza in okupacije dela Francije po nacističnih armadah, so naredili načrt za postopni prehod v popolno ilegalo, zdaj pa naj bi se poskrili med prebivalstvom in se porazgubili v množici svojih rojakov...

Naravno je bilo, da so bili vodilni kadri češkoslovaške emigracije v Franciji prav nekdanji španski prostovoljci in da jih je nekaj med njimi dobilo odgovorne naloge v državnem merilu v MOI, v FTP ali v TEA...

Vichyjska vlada ni hotela demobilizirati 200 nekdanjih španskih borcev. Hotela jih je poslati v taborišča za internirance in jih pozneje izročiti Hitlerju.

Laco Holdoš je izkoristil zmešnjavo, ki je bila takrat v centru v Agdu; oskrbel si je precejšnjo količino praznih demobilizacijskih formulacij, opremljenih z vsemi žigi, kar je omogočilo legalno demobilizirati prostovoljce...

Dovolj sem povedal, da si bralec lahko predstavlja, v kaj se je predelavi naših referentov sprejela vsa ta odprniska dejavnost, in to tembolj, ker so bili naši odnosi z jugoslovanskimi prostovoljci in emigranti razumljivo dobri in še tesnejši...

S pomočjo moje stare prijateljice Erne Hackbart, nemške aktivistke, nekdanje tajnice Dimitrova, ki je ušla v Leipzig s tem, da je pobegnila med prevozom iz zapora na Alexanderplatzu v bolnišnico, kjer naj bi ji operirali oči, nas je zaslula prava božja mana svetitvenih lažnih osebnih izkaznic, vojskarskih knjižic in živilskih nakaznic.

Pač pa nam je manjkalo stanovanj, kamor bi spravili naše ilegalce. Francoska partija nam je svetovala, naj se povežemo z Jugoslovani, ki so v Louveciennes imeli na voljo čudovito vilo sredi parka. Bila je last ameriškega para, ki je odpotoval in živel v Asturi obali, vilo pa je prepustil v varstvo ključnikinji, francoski komunistki, tovarišici voditelja jugoslovanske jezikovne skupine. Tam smo spravili pod streho nekaj naših rojakov, dokler niso odpotovali v domovino.

Taka so dejstva. Pouk, ki sledi iz njih v Ruzynu, na podlagi spricavanja, izsiljenega nekdanjemu češkemu prostovoljcu, invalidu, ki je bil takrat deležen gostoljubja naših jugoslovanskih prijateljev v njihovi vili v Louveciennesu, pa je naslednji:

»Repatriacija češkoslovaških prostovoljcev pa tudi titoških prostovoljcev je bila izvedena v sporazumu in s pomočjo Američanov...«

»Da bi se bolj podprli to spricavanje, izkoristajo dejstvo, da je bila v Louveciennesu tako kot v mnogih drugih mestih zaseđene Francije nemška posadka; tako so vključili naslednji odstavek:

»Repatriacija je bila vrh tega deležna tih priložnost Gestapa...« Dokaz: »Vila je bila med hišami, kjer so stanovali oficirji nemške armade in Gestapa, ki bi lahko prav dobro videli in nadzorovali prihode in odhode v hiši in prepoznali ljudi, ki so odhajali v svoje domovine...«

Tako pišejo zgodovino v Ruzynu.

Ena od nalog, ki je bila skrb češkoslovaške skupine MOI, je bila, da je treba na vsak način spraviti na prostost nekdanje prostovoljce mednarodnih brigad, ki so bili se internirani predvsem invalidi in tiste, ki so bili v seznamih vichyjske vlade zapisani med nevarne komuniste.

Imeli smo dve poti: da organiziramo pobeg ali da jih spravimo ven po zakoniti poti tako, da jim oskrbimo vizum za kukušno tujo deželo. Posest takega vizuma je omogočala lastniku prost odhod iz taborišča in krajše obdobje bivanja na nezasedenem ozemlju. Ta časovni preporočila smo izkoristili za to, da smo pripravljali njihov prehod v legalno življenje.

Vodstvo skupine v Marseillesu je uspešno organiziralo pobeg več invalidov iz taborišča v Argelisu, ki smo jih na skrivaj poslali v Pariz. Zaradi njihovega zdravstvenega stanja so ostali v Franciji, kjer so pač po svojih zmožnostih sodelovali pri legalnem delu, nekateri pa so se celo prostovoljno priglasiili za vrnitev v domovino.

Po nalogu francoske partije so morale posamezne jezikovne skupine sestaviti seznam invalidov in političnih kadrov, da bi zanje zahtevali vizume za izselitev v Sovjetsko zvezo. Za češkoslovaško skupino je ta seznam izročil sovjetskemu veleposlanstvu v Vichyju Laco Holdoš. Sam pa sem izročil prepis vodstvu francoske partije.

»Ruzyńska verzija te akcije pa je tale:

»V skladu z ukazi, ki jih je dobil od ameriške obveščevalne službe, je London poskusil poslati v Sovjetsko zvezo del svoje 'trockistične skupine' bivših prostovoljcev pod kritičnim vodstvom komunistične partije Francije in je zato zahteval sovjetske vizume za invalide in za politične kadre iz brigad...«

Marsejsko vodstvo je vzdrževalo zveze s tovariši, interniranimi v taborišču Vernet. Iz Pariza smo jim posiljali ilegalni material francoske partije in navodila, skrita pod dvojnimi dnom kovčkov z oblekami in drugimi prispevki medsebojne pomoči.

Po tem kanalu smo sporočili Pavlu, naj zaprosi za mehiški vizum, kajti ta država je bila tedaj pripravljena dati vizume španjskim republikancem in prostovoljcem mednarodnih brigad.

»Kako si upate zanikati svoje vohovsko delo v Franciji med vojno v korist ameriške obveščevalne službe? Kdo je gmotno podpiral vašo skupino v Marseillesu? YMCA (Young Men's Christian Association) — angloameriška protestantska organizacija, ki vzdržuje zlasti mladinske domove po vsem svetu...«

Ruzyńska verzija: »Hotel sem poslati Pavla v Mehiko, da bi vzpostavil zvezo z vodstvom centre (trockistične) internacionale.«

»Kako si upate zanikati svoje vohovsko delo v Franciji med vojno v korist ameriške obveščevalne službe? Kdo je gmotno podpiral vašo skupino v Marseillesu? YMCA (Young Men's Christian Association) — angloameriška protestantska organizacija, ki vzdržuje zlasti mladinske domove po vsem svetu...«

Češkoslovaški konzulat v Marseillesu po letu 1939 vzdrževal zveze s češkoslovaško vlado v Londonu, od katere je dobival navodila za delo in finančna sredstva za izvajanje. Potemtakem je razumljivo, če je v tistem času Marseilles postal center češkoslovaške emigracije v Franciji. Po polomu in potem, ko je bila francija presečkana na dvoje, se je konzulat spremenil v odbor za pomoč češkoslovaškim državljanom beguncem v Franciji. Nakazoval jim je pomoč, pomagal jim je pri iskanju dela in reševanju drugih gmotnih vprašanj, oskrboval jih je z vizumi za izselitev, če so se hoteli odpraviti kam drugam.

Med tridnevnim potovanjem v Marseillesu jeseni 1940 mi je Laco Holdoš povedal, da skupina nekdanjih prostovoljcev dobiva podporo od odbora za pomoč. Zdelo se mi je docela razumljivo, kajti celo, če so sredstva prihajala od londonske vlade in od centra za pomoč, ki je deloval pod pokroviteljstvom YMCA, ne vem, v čem naj bi prejemale take finančne pomoči moglo za naše tovariše pomeniti protipartijski zločin in zločin vojnustva, katerih nas obtožujejo danes? Mar ni bilo razumljivo, da so dobivali pomoč kot katerikoli drugi politični begunci?

Francija je bila takrat izdana in premagana, nemške čete so taborile na njenem ozemlju. Zdrava pamet takrat ni premišljevala o možnih povezavah YMCA z ameriškim imperijalizmom, temveč se je ukvarila s preživetjem.

Zaman pripovedujem, ponavljam, zvečanjem od začetka desetkrat, dvajsetkrat, če je razlage, nič ne zaleže: tu je temeljni dokaz volunturne dejavnosti trockistične skupine bivših prostovoljcev mednarodnih brigad med vojno v Franciji.

Obtožbo poudarjajo z uporabo zapisnikov, izsiljenih od Spirka, Zavodskega in Holdoša, ki zatrjujejo, da je »London med potovanjem v Marseilles konec oktobra 1940 imel v Vichyju sestanek z volunturno Lowryjem, kjer sta se podrobno pogovorila o problemih repatriacije in sklepaajo:

»Kar zadeva ilegalno vrnitev nekdanjih prostovoljcev v domovino med vojno, ste lagali, ko ste pripovedovali, da je bila izvedena na ukaz komunistične partije Francije in Kominterne. To direktivo ste dobili od ameriških obveščevalnih služb in Gestapa. S kakšnim namenom? Najprej, da bi izdali ilegalne direktive komunistične partije Češkoslovaške Gestapu, potem pa, da bi razporedili njihove volune in diverzante, ki ste jih vi nabrali med nekdanjimi prostovoljci, pripravljenimi za poznejše delo zoper režime ljudske demokracije v srednji Evropi...«

Nekega dne spravim referenta docela iz ravnotežja, ko mu odgovorim, da stvari takrat najbrž nisem dobro premislil, ker se nisem zatekel po pomoč k slavnemu Nostradamusu, katerega prerokbe so napovedovale spremembe režimov, od katerih naj bi prišlo od leta 1945 do 1948 v vzhodni Evropi in se posebej na Češkoslovaškem!

»Prav gotovo bi se z njegovo pomočjo ognil usodi, ki ste mi jo pripravili leta 1951...«

Ponavljam razloge in izvedbo vseh teh nalog. Sklicujem se na pričevanje KP Francije, a vse je kakor bob ob steno!

Od decembra 1940 naprej so se prostovoljci, zbrani okrog Marseillesa, začeli seliti v Pariz. S posebnim geslom so se javljali v dveh stanovanjih, ki sta jih imeli zelo vdani tovarišici Nelly Sterkova in Vera Hromadkova.

Kadar se nam je zdelo primerno, da odpotujemo, so se šli vpisati za nemški urad za delo, ki je nabiral delavce za veliki rajh. Papirji, ki smo jim jih priskrbeli, so bili odlični. Edina kontrola, ki so ji bili podvrženi pred odhodom, je bil zdravniški pregled.

Iz Nemčije naj bi se naši tovariši ob prvi priložnosti preselili v Protektorat (Češka in Moravska). Takoj po prihodu bi se morali povezati s partijo. Če pa se jim to ne bi posrečilo, naj bi poskusili odkriti v svoji okolici posamične komuniste, antifasiste in patriote ter jih na lastno pest organizirati za akcije in sabotaže proti okupatorjem, pozneje pa naj bi se pridružili kakšni skupini partizanov.

Ce pa bi naši tovariši spoznali, da se je nemogoče vrniti v protektorat, naj bi se ob prvem rednem dopustu vrnili v Francijo, tam pa bi jih imeli vključevati v skupine FTPF (oborožene enote odpora francoske partije).

Začetku leta 1941 so se skoraj vsi češki komunisti iz marsejske skupine po tem kanalu vrnili v domovino. V potrdilo so nam posiljali navadne dopisnice s sporodilom, da so prišli na cilj potovanja. Od tega trenutka naprej so bile vse naše zveze z njimi prekinjene.

Prav v tem času pa se je pojavila v Parizu slovaška repatriacijska komisija. To nam je omogočilo ustvariti drugi kanal za repatriacijo naših slovaških tovarišev, s prostovoljei vred, ki so bili še internirani. Pomešani med številne slovaške ekonomske izseljence, ki so živeli v Franciji in ki so se vračali z družinami domov, so prišli brez težav do Bratislave. Po istem kanalu smo pošiljali tudi Čehe, Madžare, Rumune in Jugoslovane, opremljene s slovaškimi papirji. S Slovaškimi so potem dosti lažje prišli domov. Med našimi slovaškimi tovariši so bili nekateri tudi židovskega porekla. V partijskem delu nikoli niso razločevali med židovskimi in nežidovskimi aktivisti. Sami so zahtevali odhod. Bili bi ogorčeni, če bi jim odklonili dovoljenje, kajti zdelo bi se jim, da so manjvredni aktivisti in žrtve razlikovanja. Svedela smo pri njih previdnostno podvojili; oskrbeli smo jih z osebnimi papirji Slovakov, stanujočih v Franciji, ki so potem namesto njih šli na obvezni zdravniški pregled in opravili vse formalnosti pri repatriacijski komisiji.

Zdaj pa me tisti, ki so me pozdravili v Kolodežu z antisemitskimi izjavami, češ da je škoda, ker Hitler ni opravil svojega posla pri iztrebitvi židov, svetohilnosno obtožujejo, da sem židov napeljal domov na Slovaško, da jih pošljem v volčje žrelo.

Da bi zbrali še tiste tovariše, ki so bili še vedno internirani v Vernetu, smo jim posiljali navodilo, naj se prijavijo pri nemškemu uradu za delo, ki je deloval tudi v taboriščih. Pozneje pa bi jim pomagali pobegniti med transportom in bi jih vključili v podtalno delo. Prvi njihov transport je šel skozil Pariz konec maja 1941 in je bil nastanjen v vojašnici Tourelles. Posrečilo se nam je organizirati pobeg vseh naših češkoslovaških tovarišev — med njimi so bili Neuer, Hromadko, Stern, Bukacek, Klecan in še precej drugih — in celo Romunov, Madžarov in Jugoslovancev, vsega skupaj kakih štiri-deset. Večina je odšla iz Francije po že opanem kanalu, drugi pa so se vključili v francosko gibanje odpora.

Ne vem še, da si bom za to akcijo zaslužil najbolj nesramno obtožbo.

(Se nadaljuje)

BOGO CERIN: POGLED

Dopis iz Švice

„Poklicali smo delovne moči, prihajajo pa ljudje“

V začaranem krogu tujih delavcev

Pod gornjim naslovom je glasilo švicarskih komunistov »Vorwärts« pred kratkim priobčilo daljšo kritično razpravo o položaju tujih delavcev v Švici. Skupina avtorjev razkriva vrsto diskriminacijskih postopkov, ki jih tujci delavci doživljajo od državne meje do odhoda iz dežele. Problematika tuje delovne moči se je nedavno spet zaostri zaradi ponovnih restriktivskih ukrepov zvezne vlade pa tudi zaradi oživiljanja gonje proti tujcem.

Kompleks tujcev

Od kar obstaja, je sodobna Švica tradicionalno zatočišče tujcem, najsi bodo to politični begunci ali brezposelni, ki iščejo zasluka. Švicarska zgodovina priznava, da so ji tujci pustili zelo globoke sledove; celo največje tovarne, kot so Brown Boveri, Nestlé, Roche in druge, so jim ustanovili tujci. Podobno in hkrati so Švicarji odhajali v svet in tam pogajali korenine. Tujec v hiši in biti tujec zunaj hiše, to ni za Švicarja prav nič novega.

Pa vendar niso Švicarji brez težav s tujci. V šestdesetih letih se je število tujih delavcev toliko povečalo, da presega vse do sedaj dosežene razumne rekorde: vsak pet delavcev v Švici je tujec; petnajst od sto prebivalcev je tujih, na leto se rodi več kot trideset tisoč tujih državljanov; na enega švicarskega vojaka prideta dva tujca...

Od kompleksa ni daleč do kampanje proti tujcem. Gnezdilo političnega gibanja, imenovano »Iniciativa tujih delavcev«, leži skoraj izključno v nemškem delu, sam iniciator pa v Zürichu. Ti ksenofobisti so pred kratkim vrgli v javnost razglas »Unije za odvajanje Švice«, v kateri beremo med drugim takšne trditve: »En tujci delavce stane davkoplačevalca nezaslusno vsoto 120 tisoč frankov izdatkov za infrastrukturo, medtem ko on poveča narodni dohodek samo za 18 tisoč na leto in plača komaj piščih 2500 frankov davka...« Toliko o gospodarskih aspektih. Zajec pa tiči drugje: desetica se boji morebitnih socialnih nemirov in vloga, ki bi jo taja armada tujega proletariata lahko odigrala. Kaj ugotavlja? »Pri vsakršnih notranjih ali internacionalnih pripravah moramo računati s strelji v hrbet in z nadmočno, dobro organizirano peto kolono.«

Vlada je ob takšnih političnih sketih vselej v nerodnem položaju. Javno je do zdaj dosledno obsodila kampanje, mora pa hkrati priznati, da ostanejo tujci stalni problem za švicarsko gospodarstvo in politiko nasploš.

Žeja po delovnih močeh

Švica je dežela brez nezaposlenosti. Statistike navajajo samo kakšne desetine, največ nekaj sto tistih, ki trenutno iščejo delo. O delovnih mestih, ki niso zasedena, pa sploh ni prave statistike.

Tržišče dela absorbira torej vse. V takšni brezkonkurenčni situaciji se tudi najnesposobnejši domači delavec plasira precej iznad tujca. Vrsta poklicev bi ostala brez zasedbe, če tujci teh poslov ne bi opravljali. Švicarji s strahom razmišljajo — pisati o tem si skoraj ne upajo — kaj bi bilo, če bi nenadoma ostali brez tujih delavcev. Prazna gradbišča, konec komunalnih uslužnosti, gostilne brez servisa, bolnišnice brez čistih, hoteli brez sobaric...

Industrija počasi občuti dvojni nož: pomeni tuja delovna moč je marsikateremu proizvajalcu omogočila umetno konkurenčnost, kar v prihodnjem obdobju pomeni krizo. Zvezna vlada ima pred očmi predvsem proizvodni del gospodarstva, ko energično poskuša zmanjševati število tujcev.

Sizifov posel

Vladne odločbe o postopnem zmanjševanju tujih delavcev v industriji delujejo že pet let, toda rezultati so zelo skromni. Po eni strani pritiskejo kantoni, po drugi poslovna združenja, vsi s zahtevami po izjemnem tretzaju. Do letos bi se odstotek moral zmanjšati za 17 odst., absolutno pa število raste. Del fiktivno zmanjšanih se skriva za t.i. naseljimi tujci, ki jim ne moreš ved do živoga (gre za tiste, ki so več kot deset let v Švici), drugi del pa (po petih letih)

dobi pravico do prostega menjanja posla. Neuspeh dosedanjih naporov je morala nedavno priznati sama vlada. Gospodarskim krogom in kantonom se je obrnila s pozivom, naj vendarle začnejo voditi bolj razumno politiko zaposlovanja. Vse je obvezala, da v letu 1969 zmanjšajo število tujcev za nadaljnja dva odstotka.

Toda desetletno obdobje je pustilo svoje za seboj. Ne gre toliko za vprašanje, ali bi se administrativno lahko Švicarji znebili tujcev ali ne, marveč za problem, kje najti vi-re za nekatere poklice med domačimi mladim prebivalstvom. Mladina se pač usmerja v poklice, ki so ji brez problemov in brez omejitve dostopni, še posebej, če so vezani na dobro poznavanje jezika (v bistru celo dialektu) ali na domače državljanstvo (železnice, ptt-sluzba, javna dela ipd.)

Tujci so še vedno tujci — Švicarji pa so nevidno postali drugačni Švicarji. Poti nazaj ni. O tem tudi politični krogi nimajo lužij.

Država v državi

Govoriti v Švici o tujcih, pomeni misliti na Italijane. Le-ti predstavljajo namreč skoraj tri četrtine vseh, najstarejši so po starosti in najbolj organizirani. Ko so italijanski delavci pred kratkim zborovali v navzočnosti visokih političnih in kulturnih osebnosti iz Rima, je švicarska javnost kar zastrmelala. V idlični Švici pač niso več vajeni, da jim kdo — in ta kdo je celo tujec! — zagode moralno spoved. Predstavniki italijanskih izseljenskih organizacij (Colonie Libere Italiane) so namreč z letnega kongresa poslali zelo energične zahteve tako svoji domači vladi in Rim kot švicarskim gostiteljem. Od letih jasno zahtevajo, da jih počasi je priznajo kot živelj, ki tu živijo in dela in mu po vseh mednarodnih normah o človekovih pravicah pripadajo nekatere pravice (sodičanje v podjetju in občini, šolanje, napredovanje). Hkrati je besedo povzela švicarska partija dela (KP). V omenjenem članku razčljujejo avtorji (med njimi Italijani) švicarsko zakonodajo, ki skoraj povsod predvideva za tujega delavca poseben predpis, od sanitarnega pregleda na mejli do nespoznanja z delodajalcem ali oblastmi, ki se po pravilu konča s pregonom tujca. Pravica do priložne pomoči, vsi s zahtevami po izjemnem tretzaju. Do letos bi se odstotek moral zmanjšati za 17 odst., absolutno pa število raste. Del fiktivno zmanjšanih se skriva za t.i. naseljimi tujci, ki jim ne moreš ved do živoga (gre za tiste, ki so več kot deset let v Švici), drugi del pa (po petih letih)

Etnologovo popotovanje (3)

Oglasil se je boben -
rodil se je otrok

Listi iz afriškega dnevnika

Mora. Za menoj se spet razburiljiv dan. Ponoči me je zbudila silna nevihta. Bliskalo in grnelo je dve uri skupaj, nato se je vsul dež. Debele kaplje so me neusmiljeno bicalo po obrazu, toda nisem se umaknil v sotor. Počutil sem se kot pod prho in za spremembo je bila prijetno hladna. Zal je deževala le deset minut, nato je močan veter pregnal oblake in izza visoke palme je znova posijala luna. S svetlobo je napolnila gozd in iz teme so se znova razločno pokazale novopokrite slammate strehe bližnjega naselja. Počna luna je tudi zbudila naselje. Prav v bližini se je oglasil boben, za njim se drugi in nato še dva, in za bobnom pejeje. To niso bile navadne fantovske pesmi, kar karšne sem slišal že prejšnje večere. Melodija je bila povsem nova. Nekaj se je moralo zgoditi. Poklicna radovednost mi ni dala miru.

Pot, na kateri sem se še dan ugrezal do glaznjev v pesek, je bila zdaj blatna, spremenila se je v mastno, rdečkasto blato. To

da nagli ritem bobna me je vabil naprej v vas. Na manjšem dvorišču z visoko, iz blata in šibja grajeno ograjo je v krogu pod kosašim figovcem sedelo kakih dvajset ljudi. Sredi med njimi sem spoznal Pkivaka, starejšo manjše skupine Matakamev, ki živijo v Mori. Dvigal je roke proti luni in s povzdignjenim glasom bolj kričal kot pel. Zanj so bile besede bolj pomembne kot petje.

«Co, čo ma ne ob... Mane lakpe...» in na te v ritmu ponavljajoče se besede so drugi možje odgovarjali: «Pr rrrr rrrr rrrr rrrr rrrr o to pja pja rrrr pi pi pi kja rrrr rrrr...» Hvala mesecu za dež. Padaj dež, padaj še dež z neba!

To je bila zahvala in prošnja duhu Momu, duhu, ki varuje po veri tega ljudstva dež. Bila je to zahvala mesecu, ki bo se preskrbel za deževne oblake. Na koncu je Pkivaka vstal in trlikat obšel krog. Vzel je onemu izmed fantov beben, udaril po njem in znova zapel zakletvo: «Co, čo mane lakpe...» Zarotil je dež, da bo zapustil vse oblake, ki se sedaj na koncu deževne dobe vlečejo čez pokrajino. Co, čo — to so debele kaplje (tiste, ki sem jih tako krepko občutil to noč na svojem obrazu), ki se slišno razbijajo na zemlji. Pi, pi — to male kaplje in rrrr rrrr — to je šušljanje rahlega dežja. Tako so pričarali s pesmijo pristno združje deževja, ki pomena tem ljudem življenje. Po treh mesecih je namreč poneči padel prvi dež in sedaj je treba prisiliti duha Moma, da jim bo še poslal debelih deževnih kapelj.

Prvi dež po sušni dobi so domačini krepko zalili z močnim zomom (prosenim pivom). Pili so iz velikega lončnega vrča. Vsak je polil nekaj kapelj tudi namerno po tleh kot žrtev za duha Moma.

Veselite je zmotil tam-tam, ki se je oglasil na drugem koncu vasi. Spremljal ga je glasen šum kalebas, napolnjenim s trdim semenjem, ter rezki zvoki piščali. Ljudje na dvorišču so postali pozorni: «Ja, ja. Kdo je dobi bi ja?» (dvojčka). Vsi so se bolj napeto prisluhili glasi, bobnom in piščalam, ki so glasno odmevali v svetlo noč.

Odsel sem za množico in doživel presenečenje. Bobni so sporočili rojstvo — otroka. Kmetu Gagaju so se rodili dvojčki. In sedaj sem lahko tu doživel tisto, kar sem doslej vedel le iz pripovedovanja in poznal iz literature. Rojstvo dvojčkov pomeni skraj v vsej centralni in tudi v velikem delu zahodne Afrike dogodek izrednega pomena. Dvojčki namreč v pojmovanju teh ljudi niso navadni otroci in imajo nadnaravne moči. Imeti dvojčke, to je izredna čast za družino. Tega se je kmet Gagaj dobro zavedal. Zato je z bobni razglasil rojstvo in vabil v mesečni noči na ples, na slavo. Pred hišo je bilo zbrano že pol vasi. Izredno glasni so bili. Z malimi kalebasami so zajemali proseno pivo in se krepko zalivali z to močno pijačo. Vsakilo so tudi nekaj piva polili po tleh za Džikilo — boga vseh božanstev. Ta vodi življenje, stanuje v nebesih in pomaga tudi otrokom na svet. Ustvarja tudi dvojčke. Džikila je skratka poglavar vseh bogov, ki jih imajo plemena skupine Matakam kar za cel regiment. Džikila pošilja svoje otroke in žene na zemljo izpolniti njegove ukaze. V njegovih rokah je človekova usoda. Pri delu mu pomaga njegov sedem žena. Prva kaznuje jalove žene, druga — Gimbeida, skrbi za glavobol, tretja Momala za bolečine reber, Kadem-treba je četrta žena, skrbi za želodčne bolečine, Emdau za srčne bolezni in Gambel varuje žene, ki imajo mnogo otrok; Madama skrbi za dvojčke in prav za to ženo je bilo to noč darovanih in popitih mnogo kapljic piva.

Srečni oče je prinesel iz ženske kočee kalebasi — veliki buci in v njej sta brcala komaj pred nekaj urami rojena dvojčka. Kot korpus delikti ju je pokazal vsaj družini. Kovaveča žena iz bližnje vasi, ki je hkrati tudi babica plemena, me je sproti povečala o posebnosti slavnega in rojstva dvojčkov. Njena hči, ki hodi že v mestno šolo, pa je prevajala.

Ce je mlada žena pošteno darovala vsaj nekaj kokoši kovaču in kovačevi ženi in se ni zamerila Vruju — duhu babice, ki stanuje v posebni posodi na posebnem mestu v koči, lahko pričakuje po enem letu zakona otroka.

Otroci so vedno rojeni na prostem. Mati in kovačeva žena opravita to na zadnjem koncu dvorišča. Mati se usede na posebej za to postavljen kamen, rodi sede in babica ji pri tem pomaga. Možja pošljejo ob rojstvu k sosedom. Popkovino prerže babica kar s klamo s kočine stebre, nato zajame polna usta vode in z njo pokropi novorojenčka, da ga koživi. V star lonček spravi babica posteljico in jo zakopje za kočjo. Nato umije mater z vročo vodo in jo namazuje s oljem, v katerem je kuhala različna zelišča. Otroka dvigne kovačeva žena visoko v zrak in mu določi ime. Tako je otrok krsčjen. Dvojčki dobijo vedno ista imena, tako da vsak žep po imenu ve, kateri je dvojček. Tisti, ki priveka prvi na svet, je vedno Garva, če je fant, deklica je Zamba.

Zanimiva je tudi predstava, ki jo imajo Matakamci o nastanku dvojčkov. Ta je različna od drugih ljudstev v Afriki. Ki menijo, da sta dvojčke ustvarila dva očeta. Tu pa so prepričani, da je bil le en oče in da je ta pravi junak, ki zna tako dobro izpolnjevati očetovske dolžnosti. Toda kljub temu prepričanju ljudje v podzavestni verujejo, da pridejo dvojčki iz megle, vode, iz dreves in kamna na skrivnosten način v materino telo. Za vsak primer posebej pa to s prerokovanjem določi kovač, ki je tudi vaši čarovnik.

To je bilo veliko slavlje. Srečni oče je zaklal ovco. Kovač je opravil daritev. Zemljo, kjer je bila zakopana posteljica, je polil z ovčjo krvjo. Najlepši kos ovce pa je vzel za plačilo. Ovco so spekli na ognjišču pred kočami. Nato je oče še razdelil vsem sosedom prosjo, da bodo lahko skuhali pivo za naslednje slavlje. Do dna je izpraznil tri velike žitne shrambe.

Ko je znova zadonel boben, so ljudje zapeli: «Ja, ja, ja, kodala Rojeni so dvojčki. Eden od fantov se je prekril s kožo zaklane ovce in je vodil ples. Kovač je obljubil očetu, da mu bo skoval dvojno zapestnico, da ga bo lahko vsakdo spoznal kot očeta dvojčkov. Oče je nato vse povabil ponovno na slavlje čez tri dni. Spet se bo zbrala vas. Prinesli bodo novo skuhano pivo in z darovi za dvojčke napolnili očetu žitne shrambe. Kovač bo spet daroval ovco in petelina. To se bo ponavljalo vsako leto na rojstni dan dvojčkov. Po šestih dneh po rojstvu bo lahko mož spet videl svojo ženo. Otroka sta si med ženo razdelila. Prvorojenec (vseeno, če je tudi hči) pripada očetu, tisti, ki je prišel drugi na svet pa materi. Za dvojčke veljajo tudi posebna pravila za poroko. Če sta to dve deklici, se morata poročiti skupaj na isti dan. Če sta dvojčka fant in deklica, se vedno prvo poroči dekle.

Vse to sem izvedel od kovačeve žene, ki je pri vseh poročih dalec naokrog. V mestu ji delata sicer že močno konkurenco zdravnik in sestra v misijonu. Pri Matakamcih pa so ob rojstvu še vedno tabuji. Ta pomen življenjski dogodek je povezan s svojevrstnim ritualom. Nčasur se tu ne zgodi brez podlage. Vse življenje tega ljudstva poteka po točno določenih pravilih. Vsako točno ve, kaj lahko stori in kaj ne sme storiti če se rodi dvojčki ali pa če priveka na svet en sam otrok.

Kako dolgo je ta družba že taka in kako dolgo se bodo še ohranili tradicionalni plemski običaji? To so težavna vprašanja, ce

lo za etnologa. Ob tem ne gre govoriti o starih časih in snovih časih, ko pa tako malo vemo, kakšna je bila ta družba pred prihodom belcev, preden so začeli veljati zakon kolonizatorjev, ki so močno omejili delovanje poglavarjev in starešin. Plemena, ki jih obiskujem, so bila razmeroma malo izpostavljena tem spremembam in vplivom. Vse do pred nekaj leti so živela svojo staro, tradicionalno življenje, sedaj pa na mah doživljajo skok skozi stoletja, morda celo tisočletja, naravnost v sedanji dinamični čas industrializirane in tudi močno skomericalizirane družbe, v nekaj, kar je bilo tem ljudem doslej tuje. Tako premisslujem, ko vpisujem v dnevnik doživljaja minulega dne.

Koliko se jih je nabralo ob plesu v čast dežja, ob slavlju pri rojstvu dvojčkov, hudo pa me je pretresel dogodek, ki sem ga doživel dopoldne ob glavni cesti v Nigeriju. Po njej teži tovornjaki prevažajo bombaž z velikih plantaž na severu Kameruna v Maidaguri, od tu pa naprej z železnico do nigerijskih pristanišč. Z Josejem, zagrizanim Baskom, ki se počuti tu med Afričani mnogo bolj kot v Španiji in že nekaj mesecev potuje po Afriki, in z družino pariškega knjigarja, ki z ženo in sinom tod mimo potuje kot turist, smo najeli skupaj landrover in se odpravili v gorovje Rumsiki. Ob cesti pri Kazi nas je ustavila množica. Zbranih je bilo več kot dvesto ljudi. V angleščini in francoski so nam dopovedovali, da je nekdo padel z vrha drevesa in da bo umrl.

Fod visoko baabo je ležal fant kakih 18 ali 20 let. Obraz je imel močno okrvavljen. Nad njim se je sklanjal prileten možakar s gri-griji — amuleti okrog vratu. Ni bilo težavno uganiti, da je to čarovnik. Mrmljal je nerazločne besede nad razbitim fantovim obrazom in ranjenca posipaval z drobno narezanim zeliščem. Fant je stokal od bolečin. Jose se ni mogel zadržati, sunil je čarovnika s fanta, iz avtomobila je privekel svojo sanitetno torbico, ki jo nosi vedno s seboj. Z alkoholom je očistil polomljen nos in presekane ustnice, razmesarjene ličnice. Bil sem mu za pomočnika. Obvezala sva najprej fantovo glavo, da sva ustavila krvavitve, nato sva mu pretipala rebra. Bila

MATI S SINOM IZ RUMSIKLIJA

To je ena redkih žena, ki sem jih tod srečal oblečene. V bližnjem misijonu je v službi in zato se je civiliziralaa

so cela. Tudi roko je imel močno ranjeno, in ko mu je Jose dvignil levoico, je fant od bolečine močno zastokal. Imobilizirala sva mu jo. Isto se je ponovilo pri desni roki. Tu je imel zlomljeno piščal. Jose mu je dal nekaj tablet proti bolečinam. Fant se je počasi umiril. Izza obveze so naju hvalaleno motrile svetilkačkajoče oči. Opravi sem prvo dobro delo na tej poti. Ljudje so naju opazovali s spoštovanjem, le čarovnik, ki se je umaknil za nekaj korakov, naju je sovražno gledal. Prevzela sva mu posel. Ko sva odšla do bližnje policijske postaje, odkoder sva sporočila v misijonsko bolnišnico, naj pridejo z rešilnim avtom po ranjenca, se je čarovnik spet približal fantu in znova začel z zaklinjanjem.

Ko sva se vračala, sva se z Josejem oglašila v bolnišnico in obiskala ranjenega fanta.

Revež je bil skoraj ves v mavcu. Nič posebnega, trije zlomi, pretres možganov in preprečili so zastrupitev, v nekaj tednih bo fant zdrav, nam je povedal dolgoradi pater zdravnik, in to vse po zaslugi sodobnih medicinskih pripomočkov, novega rentgenskega aparata, učinkovitih zdravil.

Fant se nama je ob slovesu nasmešnil in skozi debelo obvezo na ustih sva slišala tih — hvala. Dolgo sem nato še premišljeval, če bo fant, ko bo spet zdrav, prepričan, da mu je pomagal k ozdravitvi zdravnik v bolnišnici ali pa bo mislil, da so ga ozdravile čarovnikove besede. Prepričan sem, da se fantu samemu ne bo težavno odločiti. Toda sam čarovnik in mnogi vaščani, prepusti kmetje, živinorejci in lovci iz fantovega plemena, bodo gotovo bolj verjeli v moč čarovnikovih besed in skrivnostnih grigrijev.

BORIS KUHAJ

Izlet tedna

Nekoliko
skrit
kraj

Peljemo se v Selsko dolino, eno izmed prelepih in prezanih dolin, kateri se stikata v sami škofjokiški Loki. Kolkje je še to ne odkritih kotečk, napol zabelnih stranskih dolin, dolinic, slamen, grape in gont. Tu in tam so vasi, v glavnem pa so domaćje raztrešene posad naokoli.

V Selsko smo Zavili bomo z astela. Ustavite se sredi naselja pred gasilskim domom. Tam je turistični orientacijski zemljevid. Če ga niso zadnja deževja in pomlad, ni sneg do konca sprali, se lahko zgodi, da boste lahko celo še kaj prebrali.

Tabla oziroma zemljevid na njej pa niso važni toliko zaradi risb, temveč zato, ker morate ravno pri tabli zaviti s poti na desno (če ste se pripeljali iz Loke). Za vsak slučaj in ker beseda ni niti konj niti žrebec, vprašajte koga, če gre pot po dolini navkreber v vas, ki se imenuje Lajse.

Ce vas bo vprašani pobaral, ali bi radi v Zgornje ali Spodnje Lajse, povejte da v obe. Pot na katero vas zapeljemo se zvija, najprej po dolini ob potoku, potem pa se v nekaj ključnih zavij kvizku in že po nekaj kilometrih doseže prve hiše omenjene vasice. Se do vsakega jedra se pehajte, oziroma do gostilne, ki je edina v tem kraju.

Zgoraj na vrhu, pod robovi Jelovice je lepo in če je sončno tudi razgled nč od mth. Predvsem pa je mirno in tih, saj po ozki cesti, ki pa ni slaba in je kar prevozna pride semkaj le malo avtomobilov. Tako gostilničar kot njegovi sosedje pridelujejo dobro domače žganje (tudi česnjevo) in ker je oštr mesar so tudi domače klobase naredi.

Vas je izhodišče za krajše in daljše spre. hode po gozdu (borovnice in gobe ob svojem času!). V gostilni je na voljo tudi nekaj ležišč v tujskih sobah.

Z avtomobusom pa do Sela in potem dobro pol ure peš do vasi. Povratek pa lahko skozi Drazgoše ali pa mimo Jamnika in Kropa. Lahko tudi čez Mohor proti Sentjošu ali Besnici. Koristno je, če imate s seboj novi turistični zemljevidi škofjeiškega področja.

DRAGO KRALJ

S potovanja po ZAR

V Mestu mrtvih

sta mrtvih, ki se razprostira več kilometrov daleč pod golinimi Mokatomski gribi na vzhodni strani Kaira. Mesto mrtvih je pokopalnice, ki ga je dal urediti Amr el Az, arabski osvajalet Egipta pred trinatistimi stoletji, ko je na jugovzhodnem koncu sedanjega Kaira postavil svojo prestolnico Fustat.

Vsak tujec, ki se pripelje v Kairo z letalom, vidi Mesto mrtvih, a le malo kdo ve, da je to pokopalnice, še manj pa je taktih, ki si ga ogledajo. Pa vendar je Mesto mrtvih eden najbolj zanimivih in skrivnostnih nenavadnih delov egiptovske prestolnice.

Mesto mrtvih ni pokopalnice v evropskem, katoliškem smislu. Muslimanska pokopalnica so nasploh drugače zasnovana kot katoliška. Medtem ko je katoliško pokopalnice svet kraj, napol odmaknjen od tega sveta in ponodi poln grozljivosti, so muslimanska pokopalnice vedno življajo v okolico mesta. Vsaka pokopalnica so skromni sarkofagi ali okrogli nagrobniki, ki mole iz trave kot štiri. Na mestnih pokopalnicah so grobovi bolj bogati in umetelni, a ravno tako kot v vasi tudi v mestu pokopalnice ne loči od bivališč noben zid, tako da pogosto človek ne ve, kje se konča pokopalnice in kje se začne vas ali mesto.

Drugo kar je na muslimanskem pokopalnicu, zlasti pa še v kairskem Mestu mrtvih, tako zelo drugačno od naših pokopalnic, je ozračje. Muslimani se svojih mrtvih ne boje. K njim hodijo na obiske, jim nosijo hrano in piščal, molijo na njihovih grobovih, a nikogar ni strah, da bo zdaj zdaj kje iz groba pogledala lobanja ali mrtvaška kost. Podnevi je na pokopalnicah tudi vse polno ljudi, ki posedajo na soncu in klepetajo, ne da bi jih kakorkoli motilo, da sede med grobovi.

Kairsko mesto mrtvih je nekaj svojevrstnega. Na pogled ga je težko ločiti od katerekoli mestne četrti. Skoraj vsi grobovi imajo nazareč prostorna dvorišča, obzidana z vijolikimi zidovi, ki so ravno taki kot nizke hiše: imajo vrata in okna, le stebre navadno ne. Mesto mrtvih je zato videti kot velikanska vas, sredi katere se dvigajo različne mošeje z umetelno nadičkanimi minareti. To so grobnice bogatašev, sultanov, vezirjev in emirjev. Med grobnicami pa so lepe, široke ceste in nekatere med njimi so celo asfaltirane.

«Svojičas so bile v Mestu mrtvih pravcate palače s čudovitimi vrtni in vodnjaki, je povedal Abdul Rahman Abdub Taubab.

To je po mojem mnenju nekakošno poganstvo. Islam ne zahteva, da mora imeti človek po smrti cel houš — dvorišče. Muslimanska vera pravi, da je treba človeka pokopati v navadni jami in da mora truplo biti obrnjeno za glavo proti Mekki, to je, proti vzhodu. Vse to dodatno razkošje so si izmislili ljudje. No, danes si ravno veliko ne more nihče privoščiti. Več kot 60 kvadratnih metrov ne morete dobiti za grobišče. Se pred dvajsetimi leti pa je lahko dobil vsakdo, kolikor je hotel. Zdjaj to seveda ni možno — kam pa pridemo! Se tako živim jemljejo prosto mrtvim, ne pa da bodo mrtvi jemali prostor živim.

Nekoč je bilo v Mestu mrtvih še vse drugače živahno, kot je zdaj. Ob petkih so ljudje obiskovali svoje mrtve in jim nosili kruha in sadja. Zenske so molile ob grobovih, možki pa so se zbirali v mošejah — kot povsod sva morala biti tudi tu mož in žena ločena. «Tako dobri kot zli radi zavračajo v Karafu (Mesto mrtvih)» je že v dvanajstem stoletju zapisal Ibn Džubair. «Tam vsakdo najde tisto, kar išče... tih mir je pogodu asketom, zavetje pred posvetnimi kaznimi pa zlikovcem.»

Ob petkih mrtvi vidijo iz grobov naša dobra dela in se jih veselijo ali pa se žalostijo slabih, učil muslimanska vera. Nočna molitev pa očisti grehov; zakaj ponodi se Bog spusti na zemljo in odpušča tistim, ki molijo. Zaradi tega so mnoge ženske hodile molit na grobove že od četrtnih zvečer in so tam ostale vse do petka jutraj.

Zdaj je pokopalnice ponodi zapuščeno — pravijo, da v tem ni varno hoditi tam okoli. Še ne tako dolgo so se po mračnih ulicah med grobnicami ponodi skrivali razbojniki in prostitutke.

Veliko teh starih običajev se je, kajpak, ohranilo še do danes. A danes je za kairsko Mesto mrtvih značilno predvsem to, da vanj z vseh koncev prodira življenje. Mesto šteje zdaj že pet milijonov prebivalcev in vsak dan prihajajo novi in novi. Prostora je vedno manj in tako so začele rasti hiše tudi ob Mestu mrtvih in v njem. Dandanes v mnogih delih Mesta mrtvih človek ne ve natančno, ali je na pokopalnicu ali v mestu. Po ozkih, prašnih ali blatnih ulicah se podi zamazana otroča, oslički vlečejo vozčke, naložene z zelenjavo, čez ulice brizga umazana voda in vsepovsod se razlega kriki trgovcev, obrtnikov pa žensk in otrok. Prava, zamazana človeška džungla.

Sredi tega kričekega mravljišča pa se dvigajo čudovite mošeje iz rezanega kamna, z visokimi, lepo obdelanimi minareti. Mošeja emira kebra — velikega princa Kurkamaša, mošeja sultana Faruqa, mošeja Kait Beja in še brez števila drugih. Kairo ima preko 700 mošej, pa še gradijo nove... la ill/all, Muhammad rasul all/ — ni ga boga razen Alaha in Mohamed je njegov prerok.

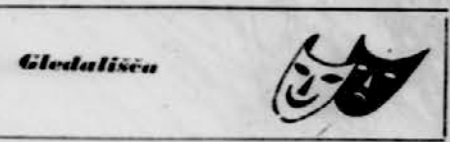
Vsaka mošeja ima poleg vsega prostor, kjer je bil nekoč vodnjak za umivanje nog, nad tem prostorom pa je bila verska šola. Iz vsega pride po ozkem hodniku v osrednji prostor mošeje, ki je ponekod odprt, drugod pokrit. Ob steni na vzhodni strani je prizidna in molilna niša. Iz glavnega prostora pa se pride v grobnico. Ob steni stoji na marmornih tleh sarkofag tega in tega sultana ali emirja, visoko nad njim pa se pne proti nebu kupole. Mnoge mošeje imajo tla obložena z marmorjem, strop pa podprt z izvirnimi antičnimi stebri. A najlepše v vsaki mošaji so pisana okna iz barvastega stekla, skozi katere se prelivajo sončni žarki v mavričastih barvah. Vsenokrog je prah in umazanija, ki je zajela tudi večino mošej, toda ta okna so čista in jasna kot dragulji.

V grobnici Kait Beja, ki so ga pred več kot 500 leti položili k večnemu počitku med temi kamnitimi zidovi, je bilo čisto tih. Stirideset metrov nad nami se je bočil svod kupole. «Allaaa!» je zapel čuvaj mošeje, da bi pokazal, kako lepo glas odmeva. «Alla akbaar... Alah je velik...» Glas se je jasno in vedro razlegel po vsej mošaji in se naposled v čudni simbolski življenja in smrti zmešal z vročim soncem in zateglimi kriki na ulici.

ANDREJ NOVAK

KULTURNI KOLEDAR

DRAMA SNG

Torek, 3. junija, ob 20. uri: Tankred Dorst: ZENA PRED OBZIDJEM. — Jean Genet: SLUZKINJA. Uprizoritev Akademije za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani, pod vodstvom izred. prof. Vide Juvanove. Izven abonmaja. Vstopnice so v prodaji 31. maja ter 2. in 3. junija — dijaki in študentje, ki predložijo dijaško izkaznico oz. indeks, imajo 50 odstotkov popusta.

Sreda, 4. junija, ob 20. uri: Heinrich von Kleist: PRINC HOMBURSKI (Natalija — Ribičeva). — Abonma U in izven. Vstopnice so tudi v prodaji.

Četrtek, 5. junija, ob 20. uri: Heinrich von Kleist: PRINC HOMBURSKI (Natalija — Benkova). — Abonma E in izven. Vstopnice so tudi v prodaji.

Petek, 6. junija, ob 15.30: Heinrich von Kleist: PRINC HOMBURSKI (Natalija — Ribičeva). — Abonma Popoldanski in izven. Vstopnice so tudi v prodaji.

Petek, 6. junija, ob 20. uri: Heinrich von Kleist: PRINC HOMBURSKI (Natalija — Ribičeva). — Abonma ZSJ I in izven. Vstopnice so tudi v prodaji.

Sobota, 7. junija, ob 20. uri: Tankred Dorst: ZENA PRED OBZIDJEM. — Jean Genet: SLUZKINJA. Uprizoritev Akademije za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani, pod vodstvom izred. prof. Vide Juvanove. Vstopnice bodo v prodaji od četrtega 5. junija dalje — dijaki in študentje, ki predložijo dijaško izkaznico oz. indeks, imajo 50 odstotni popust. — Izven abonmaja.

OPERA IN BALET SNG

Nedelja, 1. junija, ob 15. uri: Giordano: ANDRE CHENIER. Zasedba glavnih vlog: Arduino Zamaro, Hilda Hözl, Samo Smerkolj. — Abonma red Nedeljski popoldanski in izven. Vstopnice so tudi se v prodaji.

Torek, 3. junija, ob 19.30: Bizet: CARMEN. Glavne vloge: Evtimova, Franc, Ognjenovičeva, Sršen. — Abonma red G in izven. Vstopnice so tudi v prodaji.

Sreda, 4. junija, ob 20. uri: Foerster: GORENJSKI SLAVCEK. Proslava 50 letnice umetniškega delovanja baritonista VEKOSLAVA JANKA. — Izven abonmaja. Vstopnice v prodaji od danes, v soboto, od 10.30 dalje.

Petek, 6. junija, ob 16. uri: Foerster: GORENJSKI SLAVCEK. — Zaključna predstava za Združeno podjetje ISKRA, KRANJ.

Sobota, 7. junija, ob 20. uri: Svara: OCEAN. Zadržljivost v sezoni. — Abonma red P in izven.

Nedelja, 8. junija, ob 15. uri: Adam: GISELLE. Romantični balet v dveh delih. Vstopnice so tudi v prodaji. — Abonma red N in izven.

Nas baritonist VEKOSLAV JANKO bo v sredo, 4. junija, slavil 50-letnico umetniškega delovanja. Opera bo za to priložnost uprizorila Foersterjevo opero GORENJSKI SLAVCEK z nastopom jubilarne vlogi Chansoneta. Začetek predstave ob 20. uri, vstopnice pa so že od danes dalje na voljo pri operni blagajni.

MESTNO GLEDALIŠČE LJUBLJANSKO

Nedelja, 1. junija, ob 20. uri: M. Jancič: BOSENSKI KRALJ. (Gostovanje Narodnog pozorišta Sarajevo. Izven. (Vstopnice so v prodaji).

Torek, 3. junija, ob 20. uri: A. Miller, CENA. Abonma ZSJ in izven. (Vstopnice so v prodaji).

Sreda, 4. junija, ob 15.30: A. Miller, CENA. Abonma Sreda popoldanski (upokojenci) in izven. (Vstopnice so v prodaji).

ob 20. uri: G. Farquhar, REKRUTI IN LJUBEZEN. (Komedija) Abonma Kolektivni S in izven. (Vstopnice tudi v prodaji).

Četrtek, 5. junija, ob 20. uri: A. Ayckbourn: POLOVINE RESNICE. (Komedija) Abonma Četrtek A in izven.

ob 20. uri: G. Farquhar, REKRUTI IN LJUBEZEN. (Komedija) Gostovanje v Kovečju. Vstopnice so v prodaji.

Petek, 6. junija, ob 20. uri: G. Farquhar, REKRUTI IN LJUBEZEN. (Komedija) Abonma Petek in izven. Vstopnice so v prodaji.

ob 20. uri: A. Ayckbourn, POLOVINE RESNICE (Komedija) Gostovanje v Katiniku. Vstopnice tudi v prodaji.

ob 19.30: A. Miller, CENA. Gostovanje v Celju.

Sobota, 7. junija, ob 20. uri: A. Ayckbourn, POLOVINE RESNICE (Komedija). Izven. Zadržljiva izven predstava.

19.30: A. Miller, CENA. Gostovanje v Celju.

Nedelja, 8. junija, ob 15. uri: G. Farquhar, REKRUTI IN LJUBEZEN. Abonma Kolektivni E in izven. Vstopnice tudi v prodaji.

ob 20. uri: G. Farquhar, REKRUTI IN LJUBEZEN. Abonma Kolektivni G in izven. Vstopnice tudi v prodaji.

MLADINSKO GLEDALIŠČE

Nedelja, 1. junija, ob 10. uri: Wilhelm Busch: »CIPEK IN CAPEK«. Gostovanje v Celju.

Torek, 3. junija, ob 16. uri: Wilhelm Busch: »CIPEK IN CAPEK« za O. S. »Bivčevje in »Ranc Marne Vodice. Nekaj vstopnic je še na voljo pri gledališki blagajni pol ure pred predstavo.

Sreda, 4. junija, ob 17. uri: Wilhelm Busch: »CIPEK IN CAPEK« za O. S. »Züsemberge in izven.

SENTJAKOBSKO GLEDALIŠČE

Nedelja, 1. junija, ob 16. uri: Petrovič: VOZEL, veseloigra. Popoldanska predstava. Izven.

Četrtek, 5. junija, ob 17. uri: Petrovič: VOZEL, veseloigra. Red G in izven.

Petek, 6. junija, ob 20. uri: Jurčič — Pogorelec: SOSEDOV SIN, ljudska igra. Gostovanje v Sevnici.

Sobota, 7. junija, ob 20. uri: Thomas: PAPIGA IN PISCANEC, komedija. Red C in izven.

Nedelja, 8. junija, ob 16. uri: Thomas: PAPIGA IN PISCANEC, komedija. Popoldanska predstava. Izven.

ob 19.30: Thomas: PAPIGA IN PISCANEC, komedija. Večerna predstava. Izven.

MARIBOR

SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE

Ponedeljek, 2. junija, ob 20. uri: Offenbach: HOFFMANOVE PRIPOVEDKE za red modri.

Torek, 3. junija, ob 15. uri: Smetana: PRODANA NEVESTA — za red Popoldanski II.

ob 20. uri: Stefanac: VEČNA LOVIŠČA — krstna uprizoritev, predstava amaterskega gledališča Slava Klavara.

Sreda, 4. junija, ob 15. uri: Giraudoux: ZA LUKRECIJO — za red U in izven.

Četrtek, 5. junija, ob 15. uri: Machiavelli: MANDRAGOLA — za sole.

ob 20. uri: Puccini: TOSCA — bell.

Petek, 6. junija, ob 20. uri: Offenbach: HOFFMANOVE PRIPOVEDKE — za red Zeleni.

Sobota, 7. junija, ob 15. uri: Smetana: PRODANA NEVESTA — za sole iz Celja.

CELJE

SLOVENSKO LJUDSKO GLEDALIŠČE

Nedelja, 1. junija, ob 10. uri: Busch: CIPEK IN CAPEK. II. nedeljski solski abonma in izven. Gostovanje Mladinskega gledališča iz Ljubljane.

Torek, 3. junija, ob 19.30: Tito Brezovčič: MATIJAS GRABANCIJAS DIJAK. Izven abonmaja. Gostovanje Narodnega gledališča August Cesarec iz Varaždana. Predprodaja vstopnic dan pred predstavo: od 18.30 do 19.30 in na dan predstave dve uri pred začetkom. Rezervacije po tel. 29-60.

Sreda, 4. junija, ob 20. uri: Simon: ZARES CUDEN PAR. Komedija. Gostovanje v Velenju.

Četrtek, 5. junija, ob 10.45: Shakespeare: VESELE WINDSORČANKE. Zaključna predstava za Solski center Borisa Kidriča Celje.

Petek, 6. junija, ob 19.30: Miller: CENA. Premierski abonma in izven. Gostovanje Mestnega gledališča ljubljanskega. Vstopnice so na razpolago.

Sobota, 7. junija, ob 19.30: Miller: CENA. Sobotni abonma in izven. Gostovanje Mestnega gledališča ljubljanskega. Vstopnice so na razpolago.

Sobota, 7. junija, ob 20. uri: Simon: ZARES CUDEN PAR. Komedija. Gostovanje v Šmartnem ob Paki.

PRESERNOVO GLEDALIŠČE

KRANJ

Nedelja, 1. junija: Moliere: »SCAPINOVE ZVLJACE«. Napovedana predstava odpada.

Sobota, 7. junija, ob 20. uri: I. Cankar: »HLAPCI«. Uprizoritev na XII. srečanju dramskih družin Slovenije v Brezicah.

Nedelja, 8. junija, ob 20. uri: I. Cankar: »HLAPCI«. Gostovanje v Novem mestu.

PRIMORSKO DRAMSKO GLEDALIŠČE

NOVA GORICA

Nedelja, 1. junija, ob 17. uri: S. in B. Spewack: NASI TRLJE ANGELI. Gostovanje v Sempasu.

Ponedeljek, 2. junija, ob 20.30: S. in B. Spewack: NASI TRLJE ANGELI. Gostovanje v Standrežu.

Nedelja, 8. junija, ob 16. uri: Recital DELUCAS IN OBLAST. Gostovanje v Ajdovščini v dvorani doma kulture. Predstava za »Fruktala«.

LUTKOVNI ODRI

LUTKOVNO GLEDALIŠČE

LJUBLJANA

Ročne lutke, Reseljeva c. 36

Sreda, 4. junija, ob 16. uri: H. Januszewska: TIGRCEK PETER. Zaključena za Vzgojno varstveni zavod »Andersenska«.

Četrtek, 5. junija, ob 10. uri: H. Januszewska: TIGRCEK PETER. Zaključena za Osnovno šolo Gorenja vas.

Sobota, 7. junija, ob 17. uri: J. Grabowsky: VOLK IN KOZLIČKI. Izven.

Marionete, Levstikov trg 2

Nedelja, 1. junija, ob 11. N. Kuret: OBUTI MACEK. Izven.

Sreda, 4. junija, ob 10. N. Kuret: OS-TRZEK. Zaključna za Osnovno šolo Cerklje ob Krki.

Nedelja, 8. junija, ob 11. N. Kuret: OS-TRZEK. Izven.

Predprodaja vstopnic za obe gledališči je vsak dan, razen nedelje in praznika od 10. do 12. ure na upravi gledališča, Reseljeva c. 36 in pol ure pred pričetkom predstave pri blagajni gledališča. Rezervacije vstopnic po tel. št. 312-020.

Muzeji

NARODNI MUZEJ LJUBLJANA

Odprte so stalne arheološke zbirke in občasna razstava »Svetilas«. Razstava obsega 300 eksponatov in 45 fotočevčev, ki prikazujejo historični razvoj svetilskih teles od prazgodovine — ogrnja, pa do modernih časov električne svetilke. Ob razstavi je izšel obširen katalog s 33 ilustracijami. Muzej je odprt vsak dan razen ponedeljka od 9. do 13. ure, v sredo in petek pa tudi popoldan od 16. do 19. ure.

Ogled zbirke Narodnega muzeja je brezplačen.

MESTNI MUZEJ — Razstava »Zgodovinski pregled arheoloških dob iz Ljubljane« in »Zbirka stilskega pohištva od gotike do bidemaljevega stila« vsako nedeljo in vsak torek od 9. do 12. ure, vsak četrtek pa od 9. do 12. ure in od 15. do 18. ure.

Po predhodnem obvestilu sta za večje skupine in sole razstavi odprti vsak dan.

CANKARJEVA SPOMINSKA soba na Rožniku je odprta vsako nedeljo od 10. do 13. ure in od 16. do 18. ure, vsak torek in četrtek pa od 16. do 18. ure. Skupinski obiski pa tudi izven tega časa po dogovoru z upravo Mestnega muzeja v Ljubljani, tel. 20-123.

RESTAVRIRANA RIMSKA STAVBA

na Jakopičevem vrtu v Ljubljani, Mirje 4 je odprta vsak dan razen ponedeljka od 10. do 12. ure in od 15. do 18. ure. Vabljeni!

NOVO ODKRITJE ARH. TEKTONSKE

OSTANKE EMANE ob Gregorčičevi ulici za Osnovno šolo Majde Vrhovnik (stari krščanska kraljica z večbarvnimi, napisnimi mozaiki) si lahko ogledate vsak dan od 15. do 17. ure, ob nedeljah pa od 9. do 18. ure.

TEHNIŠKI MUZEJ SLOVENIJE

ima svoje zbirke v gradu Bistra pri Vrhniki, to je 22 km od Ljubljane. Oprtu so naslednji oddelki: gozarski, lesni, lovski, elektro-strojni in kovski.

Obiskovalce vabimo, da si ogledajo tudi muzejski park z ribnikom, stražni stolp in gozd s številnimi lovskimi napravami. Muzejske zbirke so odprte vsak dan, razen ponedeljka, od 8. do 13. ure, v četrtek in nedeljo pa od 8. do 18. ure.

Planetarij je v palači ljubljanske univer-

ze, Trg revolucije 11, odprt z dvorščica in je od 1. maja dalje zopet odprt za javnost. Redna predavanja so v torek in četrtek ob 17. in 18. uri. Solske ekskurzije lahko obiščejo planetarij vse dni v tednu, vendar je potrebna prijava vsaj dva dni pred zazenim časom. Prijave pismeno na upravo muzeja, Parmova 33 ali po telefonu na številko 317-588 ali 315-383.

V MUZEJU LJUDSKE REVOLUCIJE V

LJUBLJANI je odprta stalna razstava o razvoju naprednega delavskega gibanja 1918—1941 ter ljudske revolucije 1941—1945 na Slovenskem. Muzej je odprt od 9. do 14.30, ob nedeljah od 8. do 12.30 in od 14.30 do 18. ure. Ob ponedeljkih in v slabem vremenu je muzej zaprt.

SLOVENSKI SOLSKI MUZEJ V LJUB-

LJANI, Poljanska c. 28 ima odprto občasno razstavo »Ob 100-letnici obvezne osemletne osnovne šole 1869—1969«. Muzej je odprt od 9. do 14. ure, ob sredah do 16. ure in ob sobotah od 9. do 12. ure. Istočasno postojata knjižnica ter arhiv.

V PRIRODNOLOVEM MUZEJU SLO-

VENIJE, Ljubljana, Trg herojev 1, si lahko ogledate razstavo NASTANEK VRST. Muzej je odprt vsak dan razen ponedeljka od 9. do 13. ure, ob sredah in petkih pa tudi od 16. do 19. ure.

V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM

MUZEJU v Ljubljani, Trg herojev 1, je na ogled razstava, ki prikazuje slovensko ljudsko kiparstvo od 15. stoletja do današnjih dni. Razstava je odprta vsak dan razen ponedeljka od 9. do 13. ure, ob sredah in petkih tudi popoldne od 16. do 19. ure.

NA MULJAVI ob Jurčičevi rojstni hiši

si obiskovalci poleg drugih zanimivosti lahko ogledajo novo postavljeno razstavo »Od lanu do platna«, terlino jama in trlice za lani.

PRAPROCE PRI GROSUPLJEM, Slo-

venski etnografski muzej vas vabi na ogled spominske sobe pisateljice Louisa Adamiča v gradu Praproče pri Grosupljem.

GORICANE — Muzej v gradu Goricane

pri Medvodah je odprt vsak dan razen ponedeljka od 9. do 12. ure in od 15. do 18. ure. Zadržljivost si lahko ogledate razstavo o Gandhiju in folklorne filme o Indiji v nedeljo 1. junija 1969 ob 16. uri.

GORENJSKI MUZEJ V KRANJU — V

Mesti hiši je odprta stalna arheološka, kulturno-zgodovinska, etnografska in umetnostno-zgodovinska zbirka, v Galeriji v Mesti hiši pa razstava barvnih reprodukcij: Gradovi ob Loiri (obenem s prikazom gorenjskih gradov).

V baročni stavbi v Tavčarjevi ul. 43

je v I. nadstropju na ogled stalna muzejska zbirka: Slovenska žena v revoluciji in razstava slikarskih del Ive Subica. V II. nadstropju je odprta etnografska zbirka Planšarska kultura na Gorenjskem.

V Presernovi hiši je odprt Presernov

spominski muzej, v Galeriji pa razstava Poezija — grafika (F. Fibernik-H. Marchel; F. Zagorčnik-S. Simonič). Galerijske in muzejske zbirke so odprte vsak dan od 10. do 12. in od 17. do 19. ure.

Likovne razstave

MODERNA GALERIJA V LJUBLJANI

— V petek 6. junija ob 18. uri bo svečana otvoritev VIII. mednarodne grafične razstave. Na razstavi bodo sodelovali umetniki iz 46 držav, prikazane bodo 4 retrospektivne nagradence VII. mednarodne grafične razstave: Hartung, Tapias, Johns in Hozo.

VIII. mednarodna grafična razstava bo odprta vsak dan od 10. do 18. ure.

MALA GALERIJA — Do vključno nedelje 1. junija bo odprta razstava slik Branka Miljusa.

V torek, 3. junija med 18. in 19. uro bo ogled nove razstave slik, ki jih bo razstavljaj Radomir DAMNJANOVIC-DAMJAN. Mala galerija je odprta vsak dan med 10. in 20. uro.

Knjižnice

LJUBLJANA

DELAVSKA KNJIZNICA, Prešernova 30, je odprta vsak dan od 8. do 20. ure.

MESTNA LJUDSKA KNJIZNICA, Gosposka 1, vsak dan od 8. do 13. ure in od 14. do 20.30. ure.

KNJIZNICA JOZETA MAZOVCA, Zaloška 35 s čitalnico, Zaloška 16 vsak dan razen sobote od 8. do 19. ure, sobota od 8. do 12. ure in od 16. do 19. ure.

KNJIZNICA PREZIHOVEGA VORANCA, Zavežiška 2, dopolne ponedeljek in petek od 9. do 12. ure, sreda od 9. do 14. ure; popoldne ponedeljek, četrtek in petek od 15. do 18. ure.

LJUDSKA KNJIZNICA BEZIGRAD Ti tova 61, vsak dan od 8. do 12. ure in od 15. do 19. ure.

LJUDSKA KNJIZNICA SISKI, Celovška 161, vsak dan od 8. do 12. ure in od 15. do 19. ure.

PIONIRSKA KNJIZNICA, Komenskega 9, vsak dan razen sobote od 8. do 19. ure, sobota od 8. do 12. ure.

NARODNA IN UNIVERZITETNA knjižnica, Turjaška 1, vsak dan razen sobote od 7. do 21. ure, sobota od 7. do 14. ure.

BIBLIOTEKA SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI, Novi trg 3, vsak dan od 7. do 15. ure, sreda tudi od 17. do 19. ure, sobota od 7. do 14. ure.

SLOVANSKA KNJIZNICA, Gosposka 15, vsak dan razen sobote od 7. do 20. ure, sobota od 7. do 12. ure.

CENTRALNA TEHNIŠKA KNJIZNICA, Tomšičeva 7, vsak dan razen sobote od 7.30 do 20.30, sobota od 7.30 do 14. ure.

CENTRALNA MEDICINSKA KNJIZNICA, Vrazov trg 2, vsak dan od 8. do 14. ure, ponedeljek in sreda od 8. do 19. ure.

CENTRALNA KNJIZNICA BIOTEHNIŠKE FAKULTETE, Krekovo trg 1, od 9. do 12. ure, sobota zaprto.

KNJIZNICA PRAVNE FAKULTETE, Trg revolucije 11, vsak dan razen sobote od 7. do 13. ure in od 16. do 19. ure, sobota od 7. do 13. ure.

KNJIZNICA NARODNEGA MUZEJA, Prešernova 20, vsak dan razen sobote od 8. do 14. ure.

KNJIZNICA INSTITUTE ZA SOCIOLOGIJO IN PILOZOFIJO, Trg revolucije 1, vsak dan od 7.30 do 12.30. ure.

KNJIZNICA INSTITUTE ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA, Trg revolucije 1, vsak dan od 7. do 14. ure, sreda tudi od 16. do 19.30. ure.

MARIBOR

STUDIJSKA KNJIZNICA, Prešernova 1. Razstava 50 let planinskega društva Maribor-matica. Odprta od 3. do 28. junija vsak dan razen sobote med 7. in 19. uro. V soboto pa od 7. do 14. ure.

Izposojevalnica: vsak dan razen sobote od 10. do 18. ure, sobota od 10. do 13.30. Čitalnica: vsak dan razen sobote od 7. do 19.30, sobota od 7. do 13.30. ure.

KINOTEKA

Ponedeljek, 2. junija